

ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΤ. ΜΕΧΤΙΔΗΣ

ΧΑΡΑΚΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΛΟΦΟ ΚΑΣΤΑ ΒΡΕΤΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΚΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΣΤΡΥΜΟΝΑ 1916-1918

Η περιοχή της Αμφίπολης είναι γνωστός αρχαιολογικός χώρος ήδη από το 19^ο αιώνα, ενώ συστηματικές ανασκαφές ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1950 από το Δ. Λαζαρίδη¹. Ίσως το μόνο κομμάτι της ιστορίας της περιοχής που μένει ‘ανεξερεύνητο’ είναι η περίοδος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, παρόλο που -όπως θα φανεί- η Αμφίπολη αλλά και ο λόφος Καστά βρέθηκαν εντός των επιχειρήσεων. Το γεγονός της μη ενασχόλησης των ιστορικών με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Ανατολικής Μακεδονίας δικαιολογείται από την έμφαση που δόθηκε στους διωγμούς των Ελλήνων της περιοχής από τους Βουλγάρους. Η εποχή αυτή ήρθε πρόσφατα στο προσκήνιο, λόγω των ανασκαφών στο λόφο Καστά και των πιθανών ερευνών εκεί από Βρετανούς κατά τον ‘Μεγάλο Πόλεμο’².

---

1. Ακόμα και το τοπωνύμιο ‘Καστά’ είναι γνωστό από το 1792: ‘το Καστά Τσεσιμέ... πηγή εντός ντερέ...’, ενώ και ο τύμβος/ λόφος Καστά είναι γνωστή αρχαιολογική θέση ήδη από το 1960 (*Αρχαιολογικό Δελτίο*, 16, σ. 217, *Αρχαιολογικό Δελτίο*, 20, 1965, σ. 445, όπου ο Δ. Λαζαρίδης πιθανολογεί ‘την ύπαρξη μεγάλου ταφικού οικοδομήματος’ και *Αρχαιολογικό Δελτίο*, 23, 1968, σ. 357). Επίσης η τοπογραφία της περιοχής των εκβολών του Στρυμόνα έχει μελετηθεί πολύ ικανοποιητικά: Paul Collart, «Voyage dans la region du Strymon», *B.C.H.*, 55, 1931, I.A. Παπάγγελος, «Ο πόρος του Μαρμαρίου», *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη*, 1990, σ. 332, και I. Τσαρούχας, Ν. Μπονόβας, «Τα μετόχια Γενίκοϊ, Αγιασμάτι, Προβίστα της μονής Παντοκράτορος», *Πρακτικά β’ διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου*, Σέρρες, 2013, β’ τόμος, σ. 593.

2. Ενδεικτικά: «Λίγα χρόνια αργότερα, τον Αύγουστο του 1916, Άγγλοι αυτή τη φορά στρατιώτες που κατασκευάζουν οχυρωματικά έργα θα βρουν τα κομμάτια που έλειπαν: τα μαρμάρινα τμήματα ενός υπερφυσικού μεγέθους γλυπτού που είναι σαφές ότι πρόκειται για λιοντάρι. Αρχαιόφιλοι(!) όντες, επιχειρούν να τα μεταφέρουν στη θάλασσα για να τα στείλουν με πλοίο στην Αγγλία, αλλά οι Βούλγαροι έχουν άλλη γνώμη, καθώς έχοντας καταλάβει το Παγγαίο αρχίζουν να τους βομβαρδίζουν» (Θέρμιου Μαρία, *Βήμα*, 1/9/2013). Τη σχέση του λέοντος της Αμφίπολης με τον Τύμβο Καστά ο κ. Λεφαντζής την ανέδειξε λέγοντας μια ιστορία που την ξεκίνησε από τον 20^ο αιώνα. Ορόσημο; 3 Οκτωβρίου 1916: «Σήμερα έγινε η επιχείρηση κατάληψης του Γενίμπη. Χρησιμοποιήσαμε 6 φορηγίδες στο ποτάμι για να κουβαλήσουμε τα πυροβόλα στις

Σε αυτό το άρθρο³ θα διερευνηθούν μέσα από αρχαιακές- στρατιωτικές κυρίως- πηγές οι επιχειρήσεις των Βρετανών, στις εκβολές του Στρυμόνα, γύρω δηλαδή από την Αμφίπολη, με χρονολογική σειρά και θα μελετηθεί η θέση του λόφου Καστά στις επιχειρήσεις του μετώπου.

Οι πρώτες βρετανικές δυνάμεις (10^η [Ιρλανδική] Μεραρχία Πεζικού), σε συνεργασία με γαλλικές δυνάμεις, αποβιβάστηκαν στη Θεσσαλονίκη τον Οκτώβριο του 1915 με σκοπό να βοηθήσουν τους Σέρβους, οι οποίοι δεχόταν επίθεση από Αυστροούγγρους και Γερμανούς (οι Βούλγαροι θα κήρυτταν τον πόλεμο εναντίον της Σερβίας μετά την απόβαση δυνάμεων της Αντάντ). Δεν υπήρχε ιδιαίτερος σχεδιασμός στην αποστολή δυνάμεων στην, ουδέτερη, τότε Ελλάδα και αυτό δημιούργησε μυριάδες προβλήματα. Οι δυνάμεις αυτές, όμως, δεν μπόρεσαν να βοηθήσουν τους Σέρβους και το Δεκέμβριο αναδιπλώθηκαν γύρω από τη Θεσσαλονίκη, δημιουργώντας το 'Κλουβί της Θεσσαλονίκης' (birdcage) λόγω της εκτεταμένης χρήσης συρματοπλεγμάτων, ή πιο επίσημα το Περιχαρακωμένο Στρατόπεδο της Θεσσαλονίκης (Salonika Entrenched Camp).

Οι Βρετανοί, σχεδόν όλο το διάστημα της παραμονής τους στο Μακεδονικό Μέτωπο, κατείχαν έναν τομέα ανάμεσα στον ποταμό Αξιό κοντά στα σύνορα και τον Στρυμόνα. Στο απόγειο της δύναμής του (τέλη 1916-αρχές 1917) οι μάχιμες δυνάμεις τους αποτελούνταν από έξι μεραρχίες πεζικού μοιρασμένες σε δύο σώματα στρατού, το 12^ο (22^η, 26^η και 60^η Μεραρχίες) και το 16^ο (10^η, 27^η και 28^η Μεραρχίες). Οι δυνάμεις αυτές διοικούνταν από τον στρατηγό Μιλν, από το Μάιο του 1916, ενώ πριν διοικητής ήταν ο στρατηγός Μαχόν. Τα στρατεύματα υπέφεραν από πολλές ελλείψεις και αφαιμάξεις στρατευμάτων, όντας η Μακεδονία δευτερεύον και «ξεχασμένο» μέτωπο της Αντάντ, παρόλη την έκπληξη των κατοίκων της Θεσσαλονίκης για τον πλούτο με τον οποίο φαινόταν εξοπλισμένες. Για παράδειγμα, πολλές φορές βρετανικές δυνάμεις απο-

---

οχυρές θέσεις γύρω από το ποτάμι. Σήμερα θα φτάσουμε στο Ρούπελ, μάλλον μέχρι το τέλος της ημέρας». Αυτό έγραφε ο άγγλος διοικητής της ταξιαρχίας η οποία ήταν έτοιμη τότε να μεταφέρει στο Λονδίνο 1.000 κομμάτια από το περιβόλο του τύμβου Καστά, από την Αμφίπολη (Γενίμπεη, όπως την έλεγαν), μαζί με το λιοντάρι. Με τη βοήθεια των σκαπανέων, ο γιατρός της ταξιαρχίας και τρεις αρχαιολόγοι που ήταν στρατευμένοι τα συγκέντρωσαν. Τα έντεκα κομμάτια του λέοντος που βρέθηκαν από το 1911 και το 1912, σε ακτίνα δύο μιλίων μέσα στον Στρυμόνα σε ρωμαϊκά και βυζαντινά φράγματα για την αποξήρανση της λίμνης του Αχινού, είχαν γύρω τους αυτά τα 1.000 κομμάτια. Οι Άγγλοι τα φόρτωσαν σε φορηγίδες πιστεύοντας ότι βρήκαν ένα μεγάλο λιοντάρι και τα κομμάτια από ένα τεράστιο βάθρο και συνέχισαν να τα μεταφέρουν μέχρι που οι Βούλγαροι και οι Αυστριακοί βούλιαξαν τις φορηγίδες. Έτσι αυτό το εγχείρημα απέτυχε και τα κομμάτια έμειναν για πάρα πολλά χρόνια στον πάτο του Στρυμόνα, στο σημείο όπου είναι σήμερα η γέφυρα». (Βήμα, Μπίτσικα Παναγιώτα, 1/12/2014).

3. Συνέχεια προηγούμενου άρθρου στα *Σερραϊκά Σύμμεικτα*, 2013.

σύρθηκαν από το μέτωπο αυτό για να ενισχύσουν άλλα, πιο σημαντικά μέτωπα της Αντάντ.

Οι προσπάθειες των Συμμάχων να διασπάσουν τη Βουλγαρική γραμμή άμυνας θα είχαν τελικά αποτέλεσμα το φθινόπωρο του 1918.

1915

Ανάμεσα στις τέσσερις βρετανικές μεραρχίες που εστάλησαν υπήρχε και η 27^η (διοικητής υποστράτηγος Μιλν)⁴, η οποία άρχισε να αποβιβάζεται στη Θεσσαλονίκη το Δεκέμβριο του 1915 μετά από πολλές στάσεις και καθυστερήσεις, ενώ η αποβίβαση των μάχιμων τμημάτων της ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 1916. Η μεραρχία στις 8 Φεβρουαρίου 1916 ανέλαβε την περιοχή από τη λίμνη Βόλβη έως τον Κόλπο του Ορφανού, ενώ ο υποστράτηγος Μιλν ανέλαβε τη διοίκηση του 16^{ου} Σώματος Στρατού που δημιουργήθηκε και τον αντικατέστησε ως μέραρχο ο υποστράτηγος Μάρσαλ. Οι δυνάμεις της Αντάντ άρχισαν τότε εργασίες αμυντικές στο Περιχαρακωμένο Στρατόπεδο Θεσσαλονίκης, το οποίο εκτεινόταν από την ανατολική όχθη του Αξιού (από τη θάλασσα μέχρι το ύψος του Καραογλού) μέχρι τον Κόλπο Ορφανού, φοβούμενοι επιθετική ενέργεια των Κεντρικών Δυνάμεων.

Τα πρώτα σημαντικά βρετανικά στρατεύματα ξηράς τα οποία εμφανίστηκαν στην περιοχή των εκβολών του Στρουμόνα ήταν η 80^η Ταξιαρχία υπό τον Ταξίαρχο Ρόμπερτς στις 26 Δεκεμβρίου 1915. Αποτελούνταν από τα τάγματα πεζικού 2nd King's Shropshire Light Infantry [KSLI], 3rd και 4th King's Royal Rifle Corps [KRRC] και το 4th Rifle Brigade [RB]⁵, και ανέλαβε την άμυνας της περιοχής Ρεντίνας-Σταυρού, μαζί με την 99^η Πυροβολαρχία Πεδινού Πυροβολικού⁶, τον 17^ο Λόχο Μηχανικού και δύο ουλαμούς ιππικού Surrey Yeomanry (μεραρχιακό ιππικό της 27^{ης} Μεραρχίας). Οι Βρετανοί αμέσως ξεκίνησαν την κατασκευή χαρακωμάτων, ενώ το Βασιλικό Ναυτικό θα υποστήριζε τις δυνάμεις ξηράς με πυρά από τα πλοία του. Οι διαταγές προέβλεπαν

---

4. Η μεραρχία αυτή ήταν μεραρχία του ενεργού στρατού και είχε πολεμήσει πριν στο γαλλικό μέτωπο. Χαρακτηριζόταν από την επίσημη βρετανική ιστορία ως «πάνω του μετρίου ως προς την ποιότητα, με πολύ καλύτερο επίπεδο πειθαρχίας, εκπαίδευσης και στρατιωτικής εμπειρίας σε σχέση με τις μεραρχίες που είχαν αποβιαστεί στην Καλλίπολη».

5. Την εποχή αυτή κάθε ταξιαρχία αποτελούνταν από τέσσερα τάγματα πεζικού (το καθένα περίπου 1.000 ανδρών τότε, με 16 πολυβόλα Lewis (τον Ιούνιο του 1918 κάθε βρετανική μεραρχία θα μείωνε τα τάγματα πεζικού τα οποία διέθετε από 12 σε 9), μία πολυβολαρχία (80η), μία ολμοαρχία (80η) με 8 όλμους Stokes των 3 ιντσών και το 81ο Νοσηλευτικό Τμήμα (Field Ambulance). Το τελευταίο θα εγκαθίστατο τελικά στο Tasli Derbent/Kars Tasli Derbent (περίπου στη θέση του σημερινού Ακρογιάλι).

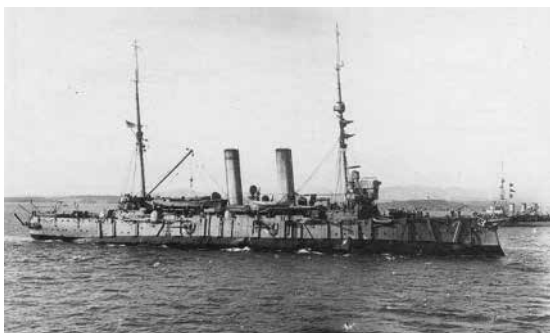
6. Ήταν εξοπλισμένη με έξι πυροβόλα των 18 λιβρών και ανήκε στην 20^η Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού (η οποία αργότερα θα εγκαθίσταντο ολόκληρη στην περιοχή).

«παρατήρηση των εχθρικών δυνάμεων και εμπλοκή με αυτούς μόνο σε περίπτωση που αυτοί επιτεθούν πρώτοι»⁷.

1916

Εν τω μεταξύ στις 8 με 9 Ιανουαρίου τα τελευταία στρατεύματα εκκένωσαν τη χερσόνησο της Καλλιόπολης, βάζοντας ένα τέλος στην αποτυχία της επιχείρησης αυτής. Έτσι απελευθερώθηκαν στρατεύματα και πλοία τα οποία θα μπορούσαν να εμπλακούν στα Βαλκάνια.

Από τις 10 Ιανουαρίου το Βασιλικό Ναυτικό απέστειλε το καταδρο-

Το καταδρομικό «Endymion», αρχηγίδα της 6ης Ανεξάρτητης Μοίρας του Βασιλικού Ναυτικού στο Σταυρό, για το μεγαλύτερο διάστημα της παραμονής της εκεί. Παλαιό καταδρομικό, το οποίο δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει νεότερα εχθρικά πλοία και χρησιμοποιήθηκε σε δευτερεύοντα μέτωπα της Μεσογείου.

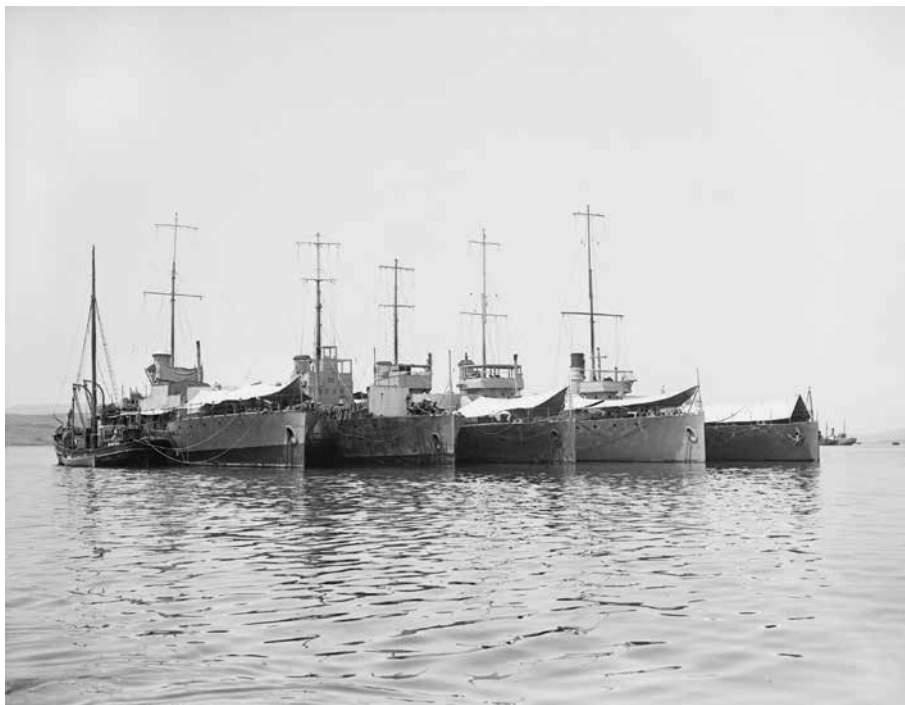
μικό HMS «Endymion»⁸ στην Σκάλα Σταυρού, ως πρώτη κύρια μονάδα στόλου και είναι η πρώτη ισχυρή βρετανική ναυτική παρουσία στην περιοχή. Στις 14 Ιανουαρίου φτάνει και το μόνιτορ M20⁹, το πρώτο από 12 του τύπου αυτού τα οποία θα δρούσαν στις εκβολές του Στρυμόνα. Η παρουσία του Βασιλικού Ναυτικού στην περιοχή θα παγιωνόταν με τη δημιουργία της 6ης Ανεξάρτητης Μοίρας (Detached Squadron) η ο-

7. Βέβαια ο πρώτος τραυματισμός Βρετανού στις εκβολές του Στρυμόνα αναφέρεται 7 χρόνια πριν την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στις 3/8/1907. Τραυματισμός Αντισυνταγματάρχη McDowell Elliot, Βρετανού επιτελικού αξιωματικού, απασπασμένου στη Μακεδονική Χωροφυλακή (Macedonian gendarmerie), κατά τη διάρκεια συμπλοκής Τούρκων αστυνομικών με Βουλγάρους κομιτατζήδες, The Register.

8. Τα πλοία του βρετανικού Βασιλικού Ναυτικού (Royal Navy) έχουν στην ονομασία τους το HMS (His Majesty's Ship), Πλοίο της Αυτού Μεγαλειότητας, αλλά για λόγους συντομίας δεν θα το χρησιμοποιήσω.

9. Τα πλοία αυτά που χρησιμοποιήθηκαν στην Ελλάδα είχαν τονάζ 535-6.150 τόνους, μικρό βύθισμα (ώστε να μπορούν να πλέουν σε σχετικά αβαθή νερά), ισχυρή θωράκιση και ουσιαστικά ήταν φορείς πυροβόλων μεγάλου διαμετρήματος για το εκτόπισμά τους («είχαν ναυπηγηθεί γύρω από το πυροβόλο τους» σύμφωνα με έναν συγγραφέα-ερευνητή) για να χρησιμοποιούνται σε υποστήριξη χερσαίων επιχειρήσεων. Θα χρησιμοποιήσω τον όρο «μόνιτορ» για τα πλοία αυτού του τύπου επειδή στην ελληνική βιβλιογραφία αναφέρονται ελάχιστα (σε έναν τόμο της σειράς «Η Εκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν» της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού αναφέρεται ως «μνήτωρ» και ο Μύρωνας Θ. Ματσάκης [δες βιβλιογραφία] αναφέρει τον τύπο αυτό ως «μινίτορας»).

ποία θα αποτελούνταν από ένα καταδρομικό και δύο έως τέσσερα μόνιτορ και σκοπό θα είχε να βομβαρδίζει τα «εχθρικά έργα και οδούς επικοινωνιών του εχθρού στην ακτή». Τα καταδρομικά τα οποία θα εναλλάσσονταν ως αρχηγίδες της Μοίρας ήταν τα «Endymion», «Grafton», «Edgar» και τα μόνιτορ τα M16, M17, M18, M19, M20, M22,

Μοναδική φωτογραφία με πέντε μόνιτορ (από αριστερά M19, M33, M16, M20 και M17) στην Σκάλα Σταυρού το 1918. Στην περιοχή ποτέ δεν βρισκόταν πάνω από τέσσερα μόνιτορ, άρα είναι η φωτογραφία είναι όταν αντικαθίσταται κάποιο από αυτά (IWM Q 014110).

M28, M32, M33, «Raglan», «Sir Thomas Picton» και το «Abercombie». Τα καταδρομικά δεν ήταν πλοία πρώτης γραμμής και χρησιμοποιούνταν σε δευτερεύουσες αποστολές, λόγω της παλαιότητάς τους (είχαν κατασκευαστεί από το 1890 έως το 1892), ενώ τα μόνιτορ είχαν κατασκευαστεί το 1914-1915. Το «Raglan» είχε ναυπηγηθεί εξαρχής με τη δυνατότητα να επιχειρούν αεροπλάνα από αυτό, και επιχειρήσε με υδροπλάνα Shorts 166 και 184 από την περιοχή, και είχε εξοπλιστεί με αντιαεροπορικά, ίσως από τα πρώτα πλοία στον κόσμο με τον συνδυασμό αυτό. Το λιμάνι της Σκάλας Σταυρού θα γινόταν βάση του Βασιλικού Ναυτικού για τη διάρκεια του πολέμου, θα δημιουργούνταν σε αυτήν

Το μόνιτορ «Raglan» με το υδροπλάνο Short το οποίο διόρθωνε τις βολές των πυροβόλων του το 1916. Τα δύο τεράστια πυροβόλα BL 14-inch Mark II (14 ιντσών/320 χιλιοστών) είχαν βεληνεκές σχεδόν 30 χιλιομέτρων και ήταν τα μεγαλύτερα τα οποία έβαλλαν κατά των Βουλγάρων και Τούρκων (Gallica N6946633).

τουλάχιστον μία προβλήτα, μόνιμη άμυνα κατά των υποβρυχίων με σύστημα ανθυποβρυχιακών δικτυών και βάση υδροπλάνων. Αργότερα το νοσηλευτικό τμήμα 2/1st Northumbrian Field Ambulance θα δημιουργούσε ένα νοσοκομείο εκστρατείας στο Σταυρό, ενώ και θα δημιουργούταν ένα εκτεταμένο δίκτυο επιμελητειακής υποστήριξης.

Στα τέλη του Φεβρουαρίου, οι Βρετανοί έστειλαν και τα πρώτα αεροπλάνα στην περιοχή. Επρόκειτο για πέντε υδροπλάνα¹⁰ του «Ark Royal», «υδροπλανοφόρου» το οποίο είχε βάση τον Μούδρο στη Λήιμο και επιχειρούσε στο μέτωπο της Καλλίπολης, τα οποία προσωρινά εγκαταστάθηκαν στο Σταυρό για να πραγματοποιήσουν μία φωτογραφική αποτύπωση της περιοχής. Τα υδροπλάνα αυτά, αφού ολοκλήρωσαν το έργο τους, μετεγκαταστάθηκαν στη Θάσο τον Ιούλιο. Οι ενέργειες αυτές συνδυάστηκαν με την τοπογραφική αποτύπωση της περιοχής στο έδαφος.

Από τις 22 Φεβρουαρίου η περιοχή ενισχύθηκε με την άφιξη των

---

10. Ήταν των τύπων Short Admiralty Type 166 Seaplane με αριθμούς 162, 164, 165 και 166 και ένα Sopwith Schneider με αριθμό 3713.

πρώτων μονάδων της 2^{ης} Ταξιαρχίας/Βασιλική Μεραρχία του Ναυτικού (Royal Naval Division με τα τάγματα Howe και Anson, 3^ο Λόχο Μηχανικού και 1^ο Νοσηλευτικό Τμήμα), αλλά οι δυνάμεις αυτές θα έφενγαν από την περιοχή στα τέλη Μαρτίου με μέσα Απριλίου. Η ιστορία της μεραρχίας αυτής αναφέρει ότι «κατά την παραμονή μας δεν πραγματοποιήθηκε καμία επιθετική ενέργεια εκτός από την επίσκεψη τριών γερμανικών αεροπλάνων¹¹, τα οποία «πέταξαν πάνω από τις αποθήκες μας, βομβαρδίζοντάς τες, χωρίς να προκαλέσουν υλικές ζημιές, με απώλεια ενός ελληνικού χοίρου».

Από τις ελάχιστες μαρτυρίες για την περίοδο εκείνη ο πεζοναύτης Harry Askin (δες βιβλιογραφία) αναφέρει ότι οι θέσεις τους βρισκόταν 3,5 χιλιόμετρα από την παραλία, κάπου νότια από το χωριό Κρουσοβόν/Κρουσοβές. Μπροστά από τα χαρακώματα υπήρχε συρματοπλεγμα και πεδία βολής για τα πυροβόλα του στρατού, ενώ τη νύχτα δεν επανδρωνόταν πλήρως, αλλά μόνο με φρουρούς και ελεύθερους σκοπευτές. Η ελάχιστη αναφορά του για την παραμονή στο μέτωπο αυτό αναφέρει έναν και μόνο συναγεμίο τη νύχτα 22 με 23 Μαρτίου, κατά τον οποίο δύο διμοιρίες διατάχθηκαν να επανδρώσουν τα χαρακώματα, και άλλες δύο (όλο το τάγμα δηλαδή), να τεθούν σε εφεδρεία, επειδή «οι Βούλγαροι διέρρηξαν το ελληνικό μέτωπο», κάτι, το οποίο αποδείχθηκε αβάσιμο. Το μεγαλύτερο μέρος των αναμνήσεων του Askin έχει να κάνει με το ειδυλλιακό μέρος στο οποίο βρισκόταν, τις ενοχλήσεις τις οποίες είχαν από τα αμέτρητα τσακάλια και βατράχους και την ανία.

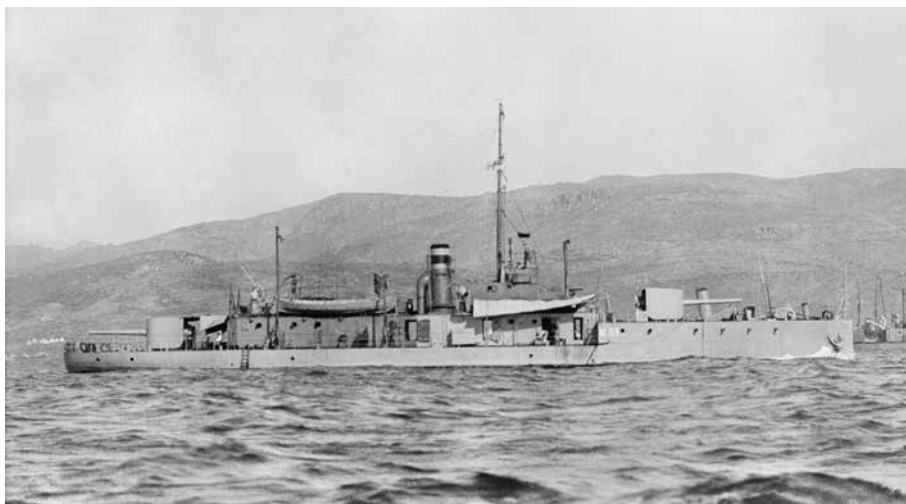
Ο ελληνικός στρατός, Λόχος του 44^{ου} Συντάγματος Πεζικού, σύμφωνα με γαλλικό δελτίο πληροφόρησης, στα τέλη Μαΐου βρισκόταν στις εκβολές του Στρυμόνα. Το σύνταγμα αυτό ανήκε στην XV Μεραρχία, και είχε αρχηγείο το Κρούσοβον, οικισμό επάνω από το Νεοχώρι στη δυτική όχθη του Στρυμόνα, ενώ το αρχηγείο της μεραρχίας ήταν στο Αηδονοχώρι δυτικότερα. Η μεραρχία είχε επιστρατευτεί το 1915 και προερχόταν από την Ήπειρο. Τα ελληνικά στρατεύματα απέναντι από τους Βρετανούς, στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα, ανήκαν στο 20^ο Σύνταγμα Πεζικού, το οποίο είχε έδρα στο Πράβι [Ελευθερούπολη] της VII Μεραρχίας [με έδρα στην Καβάλα], βέβαια τον Απρίλιο του 1916

---

11. Αναφέρεται και επίθεση ενός μοναχικού γερμανικού αεροπλάνου στις 19 Μαρτίου. Τα γερμανικά αεροπλάνα τα οποία επιτίθονταν στις βρετανικές θέσεις και εγκαταστάσεις στις εκβολές του Στρυμόνα, σε όλη τη διάρκεια της παραμονής των Βρετανών εκεί, προέρχονταν από το αεροδρόμιο Hudowa, κοντά στη Στρώμιτσα της, τότε, Σερβίας (Jagdstaffel 25 και 38, Flieger Abteilung 1,28,30 και 66), ενώ τα δύο Jagdstaffel, όπως και το Flieger Abteilung 30 έδρασαν και από τη Δράμα. Οι Βρετανοί δέχθηκαν και επιθέσεις από υδροπλάνα του γερμανικού ναυτικού, για τα οποία δες παρακάτω.

εμφανίζεται η VI Μεραρχία [με έδρα τις Σέρρες] μεταξύ Καβάλας-Λ. Αχινού-Περιοχή Ελευθερουπόλεως-Μουσθένη-Ροδολίβους είχε θέσεις κοντά στο Στρυμόνα και οι Βούλγαροι στη θέση Pilan Tere¹². «Ήταν πολύ παράξενο να έχουμε έναν, κατά πάσα πιθανότητα, ουδέτερο στρατό ανάμεσα σε εμάς και τον εχθρό μας... Δεν υπήρχε δυνατότητα στους Βούλγαρους να μας επιτεθούν επειδή το έδαφος, αφού περάσουν τον Στρυμόνα, είναι κακοτράχαλο και η θάλασσα και η ακτή φυλάσσεται από το Βασιλικό Ναυτικό». Οι συγγραφείς της ιστορίας τονίζουν τη γραφικότητα του μέρους και τη δυνατότητα την οποία είχαν, μετά από τις μάχες της Καλλίπολης στην οποία είχαν συμμετάσχει, να ηρεμήσουν και να κάνουν ορνιθολογικές παρατηρήσεις «παρατηρώντας πάνω από 75 είδη πτηνών και αμέτρητα λουλουδιών»¹³. Ουσιαστικά την περίοδο αυτή τα βρετανικά στρατεύματα βρισκόταν αρκετά χιλιόμετρα από τον Στρυμόνα και την απόσταση αυτή περιπολούσαν ουλαμοί της Surrey Yeomanry.

Η ζωή ήταν αρκετά βαρετή, εκτός από τις, ελάχιστες, στιγμές δράσης. Ο επικεφαλής σηματοδότης του μόνιτορ M33 Henry Mulligan μάς έχει

Το μόνιτορ M33, ένα από τα 12 συνολικά τα οποία συμμετείχαν στις επιχειρήσεις (IWM SP 001056).

12. 3414_60 Χάρτης Νούμερο 60 Orfano 1/50.000 Topographical Section, RE 107 23/10/16. Υπάρχει τέτοιο τοπωνύμιο ανατολικά του Ροδολίβους, και λόφος στην περιοχή της Μουσθένης. Οι Βούλγαροι βρέθηκαν στην περιοχή τον Αύγουστο, οπότε οι πληροφορίες αυτές είναι λανθασμένες. Από αυτή την αναγραφή, και τη μαρτυρία για «διάσπαση του ελληνικού μετώπου» στον Στρυμόνα, κατανοούμε ότι την εποχή αυτή οι Βρετανοί δεν γνώριζαν καθόλου τι συνέβαινε στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα.

13. Παρόμοιες ορνιθολογικές παρατηρήσεις έγιναν και το 1917 από μέλη του πληρώματος του μόνιτορ M28 και έχουν δημοσιευτεί σε περιοδικά της εποχής.

αφήσει μία περιγραφή επίθεσης γερμανικών αεροπλάνων στην περιοχή, μάλλον στις 30 Μαρτίου 1916, αν και η πηγή αναφέρει 29 Μαρτίου: «Το πρωινό ήταν πολύ ζωντανό. Μόλις είχαμε τελειώσει ασκήσεις αντιαεροπορικών και εμφανίστηκε ένα αεροπλάνο από το βορρά. Έριξε μία βόμβα στην ακτή και μετά όριψε σε εμάς. Σε λίγο εμφανίστηκαν και άλλα δύο, ο Θεός ξέρει από πού ήρθαν. Έριξαν βόμβες παντού γύρω μας. Ένα αεροπλάνο, το οποίο φαινόταν ότι ήθελε πραγματικά να μας βουλιάξει, έριξε πέντε βόμβες, γρήγορα τη μία μετά την άλλη, και η τελευταία έπεσε γύρω στα δέκα μέτρα από την πλώρη μας. Μέχρι στιγμής οι πιο έντονες στιγμές που ζήσαμε. Εμείς τον χτυπούσαμε με το 6-λιβρο [πυροβόλο] όσο πιο δυνατά μπορούσαμε. Τελικά το αεροπλάνο μάς εγκατέλειψε και κατευθύνθηκε ανατολικά».

Εν τω μεταξύ, στα τέλη Μαΐου οι Βούλγαροι και Γερμανοί κατέλαβαν τα οχυρά του Ρούπελ και πίεσαν τις ελληνικές δυνάμεις. Η Αντάντ τότε αποφάσισε να αναγνωρίσει την περιοχή κοντά στον Στρυμόνα με σκοπό να καταλάβει τη δυτική του όχθη. Έτσι το τάγμα 2nd KSLI προωθήθηκε από τις θέσεις του τον Ιούνιο και έφτασε οκτώ χιλιόμετρα από τον ποταμό Στρυμόνα.

Στις 24 (ή 28) Ιουλίου ελληνικά στρατεύματα¹⁴ παρέδωσαν σε μία ίλη του Surrey Yeomanry τη μοναδική γέφυρα ανάμεσα στη Λίμνη Αχινός¹⁵ και τη θάλασσα, στο Νεοχώρι. Αργότερα την ίδια ημέρα ένας λόχος της 80th Ταξιαρχίας ανέλαβε την περιοχή μέχρι τη γέφυρα του Νεοχωρίου, ενώ αμέσως οι Βρετανοί ξεκίνησαν αμυντικά έργα στην περιοχή, κυρίως στην περιοχή της γέφυρας του Νεοχωρίου, και, μάλιστα κατασκεύασαν και «προκεχωρημένο αοχηγείο, άπρωτο από τα βλήματα πάνω από τη γέφυρα στη δυτική όχθη». Στα έργα αυτά, αργότερα, θα συμμετείχε και το τάγμα 26th (Service) Battalion (3rd Public Works Pioneers), The Middlesex Regiment (Duke of Cambridge's Own) με υποδιοικητή τον προπάππου μου, Henry John Mason, ως τάγμα σκαπανέων-

---

14. Φαίνεται ότι είχαν προηγηθεί διαβουλεύσεις ανάμεσα σε αξιωματικούς της Surrey Yeomanry και τον Έλληνα συνταγματάρχη, ο οποίος εκτελούσε χρέη μεράρχου της XV Μεραρχίας από τις 3 Ιουλίου. Η βρετανική επίσημη ιστορία των επιχειρήσεων αναφέρει ότι «Όταν μάθαμε ότι οι Έλληνες ήταν διατεθειμένοι να μας παραδώσουν τη σημαντική γέφυρα στο Νεοχώρι, τη μόνη ανάμεσα από τη Λίμνη Αχινός και τη θάλασσα, εάν μπορούσαν να προσποιηθούν ότι η απαίτησή μας για παράδοσή της συνοδευόταν από παρουσία υπέρτερων στρατιωτικών δυνάμεων,... την καταλάβαμε». Τα στρατεύματα της ελληνικής μεραρχίας εκκένωσαν την περιοχή στις 18 Ιουλίου και επιβιβάστηκαν στο Τσάγεζι (Ηρακλείτσα).

15. Η λίμνη Ταχινού-Αχινού-των Σερρών ταυτίζεται με τη λίμνη Κερκινίτιδα και κάλυπτε ολόκληρη τη νοτιοανατολική πεδιάδα των Σερρών από την Αμφίπολη έως την Κάτω Καμήλα, όπου οι εκβολές του ποταμού Στρυμόνα, αποξηράνθηκε τη δεκαετία του 1930.

εργατών (Pioneer Battalion).

Ενώ οι Βρετανοί εγκαθίσταντο στην περιοχή δέχθηκαν ένα σοβαρότατο πλήγμα στις 3 Αυγούστου όταν το ναρκαλιευτικό «Clacton» τορπιλίστηκε από το γερμανικό υποβρύχιο U73 μέσα στο βρετανικό αγκυροβόλιο του Σταυρού, τη στιγμή που έδενε στο καταδρομικό «Grafton». Μετά από αυτό οι Βρετανοί ξεκίνησαν αμέσως τη δημιουργία ανθυποβρυχιακού φράγματος και την περιπολία στις προσβάσεις για το αγκυροβόλιο αυτό¹⁶.

Από την άλλη στις 19 Αυγούστου βουλγαρικές δυνάμεις εισέβαλαν στην Ελλάδα στην περιοχή του Δεμίρ Ισάα (Σιδηρόκαστρο). Μεταξύ 19 και 22 Αυγούστου απώθησαν όλα τα ελληνικά στρατεύματα μέσα στις πόλεις Πράβι, Σέρρες, Δράμα και Καβάλα. Στις 24 βουλγαρικά στρατεύματα της 10^{ης} Μεραρχίας κατέλαβαν τα υψώματα γύρω από το Πράβι και τα οχυρά της Καβάλας.

Έτσι από τον Αύγουστο του 1916 οι Βρετανοί απέναντί τους είχαν μονάδες της βουλγαρικής 10^{ης} Μεραρχίας «Αιγαίο». Είχε δύο ταξιαρχίες πεζικού [1^η με τα 37^ο «Πιρίν» και 38^ο «Αδριανούπολη» Συντάγματα Πεζικού, 2^η με τα 39^ο «Θεσσαλονίκη» και 40^ο «Αιγαίο» (Belomorski) Συντάγματα Πεζικού], μία ίλη ιππικού, τη 10^η Ταξιαρχία Πυροβολικού¹⁷ και άλλες μονάδες. Η σύνθεση αυτή φαίνεται ότι διατηρήθηκε ίδια σε όλη την παραμονή της. Ο τομέας της ήταν από τη λίμνη Αχινός μέχρι τον όρμο Leftera (Ελευθερών). Η ιστορία του KRRC αναφέρει ότι την περίοδο αυτή οι Βούλγαροι είχαν υπεροχή έως και δέκα προς ένα σε σχέση με τους Βρετανούς. Έτσι ήταν αδύνατη η ανάληψη επιθετικών επιχειρήσεων. Το μήνα αυτό δύο τάγματα της 80^{ης} Ταξιαρχίας, ένα εκ των οποίων ήταν το 3rd KRRC, κατέλαβε μία θέση στην ανατολική (εχθρική) όχθη του Στρούμνα. Δεν αναφέρεται βέβαια εάν οι δυνάμεις αυτές επέστρεψαν στη δυτική όχθη ή εάν παρέμειναν εκεί, αλλά φαίνεται ότι παρέμειναν στην ανατολική όχθη του, σε τομέα ο οποίος θα αναφερόταν ως το «Προγεφύρωμα του Νεοχωριού»/»Ανατολικό Προγεφύρωμα»/»Ανατολικός Τομέας»¹⁸. Το 4th KRRC κατείχε θέσεις στη δυτική όχθη. Ακριβώς επάνω από τη γέφυρα του Νεοχωριού μέχρι το λόφο North Peak (2.200 μέτρα δυτικά του ποταμού), ένα μέτωπο 1.800

---

16. Το U73 είχε ήδη ποντίσει νάρκες στον κόλπο του Ορφανού (ναρκοπέδιο 20). Κάποιοι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι νάρκες που θα πόντιζε το υποβρύχιο αυτό στις 26 Οκτωβρίου (ναρκοπέδιο 32) θα βύθιζαν το βρετανικό νοσοκομειακό πλοίο «Britannic», αδελφό πλοίο του Τιτανικού, στις 21 Νοεμβρίου 1916.

17. Στα μέσα Σεπτεμβρίου γαλλικές πηγές πληροφοριών αναφέρουν ότι διέθετε έξι πυροβολαρχίες ορειβατικού πυροβολικού [δύο με οβιδοβόλα και τέσσερις με πυροβόλα] και έξι πυροβολαρχίες πεδινού πυροβολικού.

18. Άλλες πληροφορίες δείχνουν ότι η επιχείρηση αυτή έγινε το Σεπτέμβριο.

μέτρων, με το μέτωπο από τη γέφυρα μέχρι το Sheepfold να είναι το πιο ενισχυμένο (Λόχοι Α, Β και C), ενώ ο Λόχος D βρισκόταν στην κορυφή των λόφων, καλύπτοντάς τα δυτικά.

Τον ίδιο μήνα μεταστάθμευσε από το Μούδρο στο Σταυρό το Σμήνος D (D Flight) του Βασιλικού Σώματος Ναυτικής Αεροπορίας (Royal Naval Air Service) για να συνεργαστεί με την 80^η Ταξιαρχία (τέλη Σεπτεμβρίου μεταφέρθηκε στη Θάσο για να επιστρέψει στον Σταυρό 13 Οκτωβρίου). Θα πραγματοποιούσε αναγνωριστικές και φωτογραφικές αποστολές στην περιοχή των Σερρών και του κάτω ρου του Στρυμόνα, συνεργασία με τα μόνιτορ, βομβαρδισμό στρατοπέδων και αποθηκών και περιπολίες εναντίον εχθρικών αναγνωριστικών αποστολών.

Τον Αύγουστο οι Βρετανοί πραγματοποίησαν μία από τις ελάχιστες επιχειρήσεις από το μέτωπό τους στις εκβολές του Στρυμόνα σε όλη τη διάρκεια του πολέμου. Ήταν μία προσπάθεια να δείξουν στους Βούλγαρους ότι υπήρχαν και αυτοί στην περιοχή. Στην πραγματικότητα ήταν μία επιδρομή για την καταστροφή των σιδηροδρομικών γεφυρών γύρω από τον Σιδηροδρομικό Σταθμό Αγγίστας¹⁹.

Εν τω μεταξύ, τον Αύγουστο οι Βούλγαροι κατέλαβαν τις Σέρρες, Δράμα, Χρυσούπολη, Ελευθερούπολη και Καβάλα και όλη η ανατολική όχθη του Στρυμόνα βρισκόταν στα χέρια τους, οπότε οι Σύμμαχοι αποφάσισαν να τους «ενοχλήσουν». Στην περιοχή που μας ενδιαφέρει «χωρίς να βιάζονται ιδιαίτερα», σύμφωνα με τη βρετανική επίσημη ιστορία των επιχειρήσεων, οι Βούλγαροι κατέλαβαν στις 24 την Provishka (Παλαιοκώμη) και το Semaltos (Μικρό Σούλι), όπου, όμως, τους βομβάρδισε το μόνιτορ «Sir Thomas Picton» (27 Αυγούστου) στην τοποθεσία Lokovinkia [Λακοβίγια:]. Επίσης τρία τάγματα του 38^{ου} Συντάγματος κατέλαβαν τα Ορφάνι, Καριανή και Ελευθερές. Οι περιοχές αυτές εκκενώθηκαν από τους κατοίκους της, πολλοί από τους οποίους εκτοπίστηκαν στη Βουλγαρία. Αμέσως οι Βούλγαροι επιστράτευσαν κατοίκους 12-60 ετών για να κατασκευάσουν χαρακώματα από τη Νέα Πέραμο (Νέα Μήδεια τότε) μέχρι τις εκβολές του Στρυμόνα. Ο διοικητής της περιοχής Ελευθερών (αντισυνταγματάρχης Γιοσίφοβ, διοικητής του 38^{ου} Συντάγματος Πεζικού) και το αρχηγείο του συντάγματος αυτού ήταν στο μετόχι του Αγίου Ανδρέα (γνωστό στους παλαιότερους ως ρωσικό μοναστήρι Νουζλά, από το τσιφλίκι του Νουζλά, του μπέη του Νουζλά, Ελία, από τον οποίο αγοράστηκε η έκταση για να χτιστεί), δυτικά της Νέας Ηρακλείτσας. Όσο για τις απομένουσες ελληνικές μονάδες στην ανατολική Μακεδονία, όσες δεν διέφυγαν, η 10^η Μεραρχία τις διατάσσει να συγκεντρωθούν στη Δράμα (όπου έφτασε και η φρουρά Πραβίου στις

---

19. Βλ. Αλ. και Π. Μεχτίδης, *Σεραϊκά Σύμμεικτα*, Τόμος Δεύτερος, Σέρρες 2013.

13 Σεπτεμβρίου). Ότι είχε απομείνει από το ελληνικό Δ΄ Σώμα Στρατού της ανατολικής Μακεδονίας είχε συνθηκολογήσει και θα μεταφερόταν στο Γκέρλιτς της Σιλεσίας, όπου θα παρέμεινε σε όλη τη διάρκεια του πολέμου.

Στις αρχές του ίδιου μήνα ο αντιστράτηγος Μιλν, διοικητής των βρετανικών στρατευμάτων στο μακεδονικό μέτωπο, διέταξε τον αντιστράτηγο Μπριγκς, διοικητή του 16^{ου} Σώματος Στρατού στο οποίο άνηκε η 27^η Μεραρχία, να πραγματοποιήσει μία «επίθεση επίδειξης» επειδή οι Βούλγαροι κατάφεραν νίκη εναντίον των Ρουμάνων, έτσι ώστε να μην μεταφέρουν στρατεύματα από το Στρυμόνα στο μέτωπο αυτό. Έτσι δύο τάγματα της 80^{ης} Ταξιαρχίας ανέλαβαν να επιτεθούν από το προγεφύρωμα του Νεοχωρίου. Οι Βούλγαροι, όμως, είχαν μόνο προκεχωρημένα φυλάκια στην περιοχή, τα οποία εγκατέλειψαν παρόλο που οι Βρετανοί προωθήθηκαν για 1,7 χιλιόμετρα. Έτσι δεν κατάφεραν ούτε καν να έρθουν σε επαφή με τους Βουλγάρους, οι οποίοι μόλις είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή και δεν είχαν μόνιμες εγκαταστάσεις. Αυτή θα ήταν από τις μεγαλύτερες χερσαίες επιχειρήσεις τις οποίες θα πραγματοποιούσαν οι Βρετανοί από τις εκβολές του Στρυμόνα σε όλη τη διάρκεια της παρουσίας τους στην περιοχή. Οι Βούλγαροι θα ακολουθούσαν αυτή την τακτική σε όλη τη διάρκεια του πολέμου στην περιοχή που μας ενδιαφέρει. Θα επάνδρωναν με λίγες δυνάμεις το μέτωπο, οι οποίες δυνάμεις θα αναδιπλώνονταν όταν δέχονταν επίθεση και θα αμύνονταν σθεναρά μόνο όταν απειλούνταν σημεία σημαντικά για αυτούς, όπως για παράδειγμα γέφυρες. Οι Βρετανοί, φαίνεται, ότι διατήρησαν το προγεφύρωμα αυτό από το Σεπτέμβριο ή τον Αύγουστο²⁰, όντας η μοναδική κατοχή εδάφους ανατολικά του ποταμού, σε κάποια απόσταση από το λόφο Καστά.

Η απόφαση για το εάν θα δημιουργούνταν το προγεφύρωμα αυτό εξαρτήθηκε από το εάν θα πραγματοποιούσαν επιθετικές ενέργειες προς τα ανατολικά. Η ανώτατη διοίκηση δεν είχε αποφασίσει κάτι τέτοιο, αλλά η αποφασιστικότητα και οι γνώσεις ενός αξιωματικού του μηχανικού, του λοχαγού Hall, έγειρε την πλάστιγγα υπέρ της διατήρησης του προγεφυρώματος αυτού. Το επίσημο όργανο του βρετανικού μηχανικού (Royal Engineers Journal τεύχος 31 του 1920, όπου υπάρχει και χάρτης της περιοχής) γράφει: «Η θέση του μετώπου γύρω από το Νεοχώρι παρουσίαζε πολλές δυσκολίες. Καταρχάς οι Βρετανοί έπρεπε να ελέγχουν και να κατέχουν τη γέφυρα του Νεοχωρίου, σε περίπτωση κατά την οποία θα προελαύναμε από το σημείο αυτό. Αυτό ήταν δύσκολο να επιτευχθεί από τη δυτική όχθη, όπου οι λόφοι ήταν ψηλοί και κρημνώδεις

---

20. Η επιχείρηση αυτή, πιθανώς, να έγινε τον Αύγουστο, δεξ πιο επάνω.

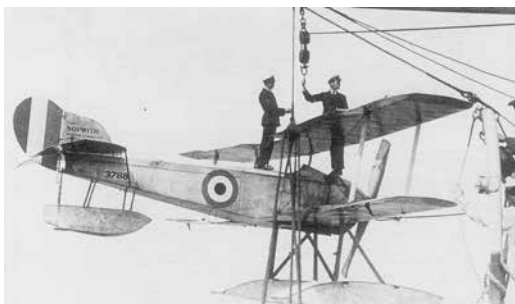
προς τη μεριά του ποταμού. Από την άλλη το να καλύψουμε τη γέφυρα με την κατοχή των υψωμάτων στα ανατολικά σήμαινε ότι θα είχαμε ένα ποταμό τον οποίο δεν θα μπορούσαμε να περάσουμε πολύ κοντά στα χαρακώματά μας και έτσι θα έπρεπε να κατασκευάσουμε αρκετές καινούργιες γέφυρες για να εξασφαλίσουμε αξιόπιστη επικοινωνία. Ο εχθρός είχε οπτική επαφή με την υπάρχουσα γέφυρα στο Νεοχώρι και μπορούσε να την χτυπήσει όποτε ήθελε, ενώ η χαράδρα μάς έδινε τη δυνατότητα να κατασκευάσουμε γέφυρες τις οποίες δεν θα μπορούσε να χτυπήσει. Η λύση, τελικά, δόθηκε από το λοχαγό Hall του μηχανικού, ο οποίος γνώριζε την περιοχή καλά. Ο αξιωματικός αυτός με δυσκολία εφησύχασε το επιτελείο, το οποίο ανησυχούσε για το γρήγορο ρεύμα του ποταμού και την επισφαλή κατάσταση των επικοινωνιών, αλλά τελικά το έπεισε να περάσουμε το ποτάμι, για να δούμε εάν η γνώμη του αυτή ήταν σωστή. Από τη στιγμή που περάσαμε το ποτάμι, στα υψώματα ανατολικά του Νεοχωρίου, ο κύβος ερρίφθη και ο θύλακας του Νεοχωρίου έγινε πραγματικότητα... Κατά τη διάρκεια των εργασιών [για κατασκευή χαρακωμάτων] βρέθηκαν πολλές αρχαιότητες, όπως πέτρες, νομίσματα κ.τ.λ., καθώς το Νεοχώρι είναι το σύγχρονο όνομα της αρχαίας Αμφιπόλεως».

Τα μόνιτορ συνέχιζαν να υποστηρίζουν τα στρατεύματα και, σε μία από τις λίγες αψιμαχίες κατά την οποία βουλγαρικά πυροβόλα αντέδρασαν στην παρουσία βρετανικών πλοίων με σχετική επιτυχία, αναφέρεται ότι στις 4 Σεπτεμβρίου βουλγαρικά πυροβόλα έπληξαν το μόνιτορ «Sir Thomas Picton» έξι φορές, τραυματίζοντας εννέα από τους άνδρες του πληρώματός του.

Τον ίδιο μήνα οι επιτελείς της Αντάντ αποφάσισαν να ενισχύσουν τις δυνάμεις τους γύρω από τις εκβολές του Στρυμόνα (το «δεξί πλευρό του βρετανικού μετώπου στο Τσάγεξι»). Στις 12 (ή 13) Σεπτεμβρίου το υδροπλανοφόρο HMS «Empress» στάλθηκε στον Σταυρό για να συνδράμει στο έργο των πλοίων που ήδη υπήρχαν εκεί. Διέθετε τέσσερα υδροπλάνα, δύο εκ των οποίων μεταβιβάστηκαν στο μόνιτορ «Sir Thomas Picton» (ένα Short 184) και στο καταδρομικό «Endymion» (το Schneider

Μία μοναδική φωτογραφία με τρία πλοία έξω από τον Σταυρό το 1916. Μπροστά το υδροπλανοφόρο «Empress», με ένα υδροπλάνο Short 184 μπροστά του, αριστερά το μόνιτορ «Sir Thomas Picton», το οποίο έφερε και αυτό ένα ίδιο υδροπλάνο, και πίσω αριστερά το καταδρομικό «Endymion».

Ένα άλλο υδροπλάνο που χρησιμοποιήθηκε στην περιοχή είναι το Schneider με αριθμό 3788 στο καταδρομικό «Endymion», το οποίο ήταν και μία από τις αρχηγίδες της 6ης Ανεξάρτητης Μοίρας, η οποία είχε βάση στην Σκάλα Σταυρού. Σεπτέμβριος 1916.

3788) για να χρησιμοποιηθούν σε αναγνωριστικές αποστολές και αποστολές διόρθωση βολών πυροβολικού από τα πλοία. Τα υδροπλάνα αυτά επιχειρούσαν σχεδόν καθημερινά για το διάστημα το οποίο παρέμεινε το πλοίο αυτό στην περιοχή (μέχρι τις 20 Ιανουαρίου του 1917), πολλές φορές με δύο αποστολές την ημέρα. Συνήθως χρησιμοποιούνταν τέσσερα, ενώ ελάχιστες φορές επιχειρούσε μόνο ένα υδροπλάνο. Συνολικά αναφέρεται ότι το υδροπλανοφόρο ήταν βάση εννέα υδροπλάνων²¹.

Ενώ οι, πολύ ισχυρότερες, βρετανικές αεροπορικές δυνάμεις στη Θάσο προσπαθούσαν να ελέγξουν τα γερμανικά αεροπλάνα που εξορμούσαν από τη Δράμα, Ξάνθη, Maswalki και τα γερμανικά υδροπλάνα από το Gereviz (Σέλινο στη λίμνη Βιστωνίδα), τα υδροπλάνα του Σταυρού διόρθωναν τις βολές των μόνιτορ. Στις 29 Σεπτεμβρίου τα μόνιτορ έβαλλαν εναντίον πυροβόλων στο Dranlı (νοτιοανατολικά από το Νεοχώρι), όταν ο εναέριος παρατηρητής πρόσεξε «4.000 άνδρες» κοντά στο χωριό. Αμέσως ειδοποίησε τα πλοία τα οποία ανακατεύθυναν τις βολές τους στην συγκέντρωση αυτή, σκορπίζοντάς τους στους γύρω λόφους.

Οι εναέριοι παρατηρητές είχαν πολλές δυσκολίες στο έργο τους: «Συνήθως πετούσα σε κύκλους πάνω από τον στόχο για να επισημάνω στο μόνιτορ που έπρεπε να στρέψει τις βολές του. Μετά έκανα ένα οχτάρι και προσπαθούσα να βρισκομαι κάτω από την τροχιά του βλήματος. Μία φορά, όμως, ένα βλήμα των 15 ιντσών πέρασε από κάτω μου δημιουργώντας ένα κενό αέρος. Το αεροπλάνο μου βυθίστηκε απότομα περίπου 160 μέτρα μέχρι να επανακτήσω τον έλεγχό του... Ο στόχος συνήθως βρισκόταν πίσω από λόφους και το ναυτικό δεν τα κατάφερε. Βλέπετε δεν υπάρχουν λόφοι στη θάλασσα. Εκεί βλέπεις τον στόχο σου και απλά τον χτυπάς. Στην περίπτωσή μας όταν ελέγχαμε τις βολές των ναυτικών πυροβόλων βλέπαμε ότι το πρώτο βλήμα έπεφτε λίγα μέτρα

21. Ήταν των τύπων Short Admiralty Type 166 Seaplane (με αριθμούς 165 και 166), Sopwith Schneider (3772), Sopwith Baby (8202), Short 184 (9754, 9755 9758, 9763 και 9764).

μπροστά από τον στόχο και το επόμενο χιλιόμετρο πίσω του. Δυστυχώς όλα τα πυροβόλα του ναυτικού έχουν πολύ χαμηλή τροχιά για αυτή τη δουλειά». Στην αρχή υπήρχαν ελάχιστοι ασύρματοι διαθέσιμοι και αυτοί έπρεπε να μεταφέρονται από υδροπλάνο σε υδροπλάνο. Από την άλλη αυτοί μπορούσαν να μεταδίδουν μόνο και το πλοίο του οποίου κατηύθυναν τις βολές απαντούσε με σήματα από προβολέα. Πολλοί συγγραφείς-ερευνητές αναφέρουν ότι τα υδροπλάνα αυτά δεν χρησιμοποιήθηκαν σωστά, χάνοντας πολλές ώρες σε «άσκοπες αποστολές αναγνώρισης». Από την άλλη ουσιαστικά γίνονταν πειραματισμοί για την συνεργασία εναέριων παρατηρητών και αξιωματικών ελέγχου βολής των πλοίων και όλοι οι εμπλεκόμενοι έπρεπε να βρουν ένα σύστημα με το οποίο θα έστελναν σήματα. Ένας άλλος παράγοντας αρνητικός ήταν ότι τα υδροπλάνα έπρεπε να απογειωθούν από τη θάλασσα, η οποία δεν ήταν πάντοτε ήρεμη, αναγκάζοντάς τα να ακυρώνουν αποστολές όταν ο κυματισμός της δεν τα επέτρεπε να απογειωθούν με ασφάλεια. Τα αεροπλάνα της εποχής εκείνης ήταν, ουσιαστικά, «χειροποίητες» κατασκευές και οι πλωτήρες τους έσπαζαν πολλές φορές, ενώ οι κινητήρες δεν ήταν αξιόπιστοι. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε ενάμιση μήνα, αρχές Φεβρουαρίου με μέσα Μαρτίου 1917, ένα υδροπλάνο Short επεχείρησε 26 φορές και άλλες 16 ακύρωσε την αποστολή λόγω προβλημάτων του κινητήρα του. Εδώ θα πρέπει να σημειώσω ότι το συγκεκριμένο υδροπλάνο ήταν το πιο αξιόπιστο. Τα υδροπλάνα πετούσαν χαμηλά, από 650 έως και 980 μέτρα, και, ενώ δεν υπήρχαν αντιαεροπορικά στην περιοχή παρά προς το τέλος του πολέμου, κινδύνευαν από τα τυφέκια των αντιπάλων. Επίσης οι Βούλγαροι και Τούρκοι έμαθαν να παραλλάσσουν με επιτυχία τις θέσεις τους, κυρίως τα πυροβόλα, κάνοντας ακόμη πιο δύσκολο το έργο των εναέριων παρατηρητών.

Στις αρχές Οκτωβρίου η ανώτατη διοίκηση των δυνάμεων της Αντάντ στο μακεδονικό μέτωπο αντιλήφθηκε ότι μεγάλες δυνάμεις των Βουλγάρων, όπως και κάποιες γερμανικές, μεταφέρθηκαν από το μέτωπο του Στρυμόνα ανάμεσα στη λίμνη Δοϊράνη και τον Αξιό, οπότε οι Βρετανοί αποφάσισαν να επιχειρήσουν βόρεια της λίμνης Αχινού. Στη διάρκεια της προετοιμασίας για την επίθεση αυτή το προκεχωρημένο αρχηγείο της 27^{ης} Μεραρχίας, το οποίο βρισκόταν πίσω από το μέτωπο των εκβολών του Στρυμόνα στη Ρεντίνα, θα μεταφερόταν στην οδό Θεσ/νίκης-Σερρών. Αυτό θα είχε μεγάλες συνέπειες για το μέτωπο των εκβολών του Στρυμόνα επειδή από το σημείο αυτό το μέτωπο θα έχανε την επαφή με το αρχηγείο του και οι Βρετανοί θα επικέντρωναν τις προσπάθειές τους, για το υπόλοιπο του πολέμου, βόρεια των εκβολών του Στρυμόνα καθιστώντας το μέτωπο αυτό «μέτωπο της λήθης» πια.

Οι Βρετανοί γνώριζαν ήδη ότι η 50^η Τουρκική Μεραρχία βρισκό-

ταν απέναντί τους, αναπληρώνοντας το κενό της μεταφοράς βουλγαρικών δυνάμεων από την περιοχή. Από το Σεπτέμβριο το γερμανικό επιτελείο είχε ζητήσει από τους Τούρκους να στείλουν και άλλα στρατεύματα στα Βαλκάνια με σκοπό «να περιορίσουν με μεγαλύτερη επιτυχία τις δυνάμεις της Αντάντ στο μακεδονικό μέτωπο». Η μεραρχία αυτή έφτασε στη Δράμα στις 11 Σεπτεμβρίου και τα συντάγματά της τοποθετήθηκαν ανάμεσα στις δυνάμεις της βουλγαρικής 10^{ης} Μεραρχίας, απέναντι από τους Βρετανούς, το 157^ο και 169^ο στις γραμμές του μετώπου, το 158^ο σε εφεδρεία [αρχηγείο στον Ακροπόταμο-Μπόμπλιανη Καβάλας] και ένα τάγμα από τις εκβολές του Στρυμόνα μέχρι και τον όρμο Ελευθερών και τη Μουσθένη στο εσωτερικό. Σταδιακά αντικατέστησαν τη βουλγαρική μεραρχία, η οποία μεταφέρθηκε στο μέτωπο του Μοναστηρίου: στις 7 Οκτωβρίου τρεις τουρκικοί λόχοι αντικαθιστούν στρατεύματα του βουλγαρικού 40^{ου} Συντάγματος στο Νεοχώρι, στις 14 Οκτωβρίου είχε μείνει μόνο ένα βουλγαρικό τάγμα απέναντι από τους Βρετανούς και στις 1 Νοεμβρίου το 39^ο Σύνταγμα αναφέρεται ως «η οπισθοφυλακή της 10^{ης} βουλγαρικής Μεραρχίας βόρεια από το Νεοχώρι, ανάμεσα στα υψώματα 350 (1.990 μέτρα ανατολικά του Νεοχωρίου) και 386 (2.400 μέτρα ανατολικά του Νεοχωρίου)». Η τουρκική 46^η Μεραρχία ακολούθησε στις 24 Νοεμβρίου και, αργότερα, το αρχηγείο του 20^{ου} Σώματος Στρατού, στο οποίο υπήχθησαν οι μεραρχίες αυτές, στις 4 Δεκεμβρίου. Ανάμεσα στις 1 και 10 Δεκεμβρίου η 46^η έλαβε θέσεις σε ένα μέτωπο 20 μιλίων νότια και νοτιοδυτικά των Σερρών, ανάμεσα στο δρόμο Θεσσαλονίκη-Σέρρες και Δόξαμπος (Doksambos), στις ακτές της λίμνης Αχινός. Η 50^η κατείχε το μέτωπο από εκεί μέχρι τη θάλασσα και ανατολικά του όρμου Ελευθερών. Το 20^ο Σώμα Στρατού είχε τις βουλγαρικές 7^η Μεραρχία στα δεξιά του και τη 10^η στα αριστερά. Η 50^η Μεραρχία είχε τρία συντάγματα πεζικού (157^ο, 158^ο και 169^ο), το 46^ο Σύνταγμα Πυροβολικού και βοηθητικές μονάδες με δύναμη 12.000 ανδρών, 38 (ή 36) πολυβόλα, 11.320 τυφέκια, 16 πυροβόλα, 1.241 ζώα και 190 κάρα. Και οι δύο αυτές μεραρχίες είχαν δημιουργηθεί με σκοπό να αποτελέσουν τη φρουρά της Κωνσταντινούπολης, οπότε ήταν πλήρους σύνθεσης με επιλεγμένους στρατιώτες. Όταν έφτασαν στην περιοχή προστέθηκε από ένα ακόμα τάγμα σε κάθε σύνταγμα από Μουσουλμάνους της Καβάλας, Δράμας και Σερρών. Η δύναμη σίτισης του σώματος τότε ήταν πάνω από 40.000. Κάθε μεραρχία διέθετε μόνο τέσσερεις πυροβολαρχίες, αλλά οι Βούλγαροι αποσπούσαν αρκετό πυροβολικό για να τις υποστηρίξει. Τα πυροβόλα αυτά μάλλον ήταν πρώην ελληνικά που είχαν καταληφθεί όταν κατέλαβαν την Ανατολική Μακεδονία και τα χειρίζονταν Βούλγαροι πυροβολητές. Οι Βρετανοί αμέσως με την άφιξη των Τούρκων επέδραμαν σε φυλάκιά τους και αναφέρεται ότι η Ροδεσιανή

διομοιρία του τάγματος 3rd KRRC ήταν η πρώτη περίπολος η οποία έφερε Τούρκους αιχμαλώτους²², για να τους ανακρίνει το αρχηγείο. Μία μεγαλύτερη, και πετυχημένη, αναγνωριστική επιχείρηση έγινε με δυνάμεις του 3rd KRRC και του 2nd KSLI, πείθοντας τους Τούρκους ότι «απέκρουσαν μία σημαντική επίθεση του εχθρού».

Στις 29 Οκτωβρίου το καταδρομικό «Grafton» και τα μόνιτορ «Picton», M18, M28, M32 εξαπέλυσαν ένα μπαράζ πυρός στις εχθρικές θέσεις. Επρόκειτο για μία μοναδική επίδειξη ισχύος, αφού πέντε πολεμικά πλοία βομβάρδισαν το εχθρικό μέτωπο, μάλλον για να υποδεχθούν τους νεοαφιχθέντες Τούρκους.

Για τα τέλη Οκτωβρίου έχουμε ένα άρθρο (ανυπόγραφο) ενός βρετανού σημαιοφόρου ο οποίος αποσπάστηκε από το καταδρομικό «Grafton» για να επανδρώσει έναν από τους σταθμούς παρατήρησης του ναυτικού στην στεριά. Ο συγγραφέας αναφέρει ότι το λιμάνι (Σκάλα Σταυρού τότε) ήταν «καλού μεγέθους με καλή ανθυποβρυχιακή προστασία [αναφέρεται στα ανθυποβρυχιακά δίκτυα τα οποία περιέκλειαν το κυρίως λιμάνι και άνοιγαν ή έκλειναν όταν έμπαινε ή έβγαινε πλοίο]». Ο αξιωματικός αυτός αποβιβάστηκε στο Kars Tasli, το οποίο ήταν βάση του στρατού (με μεγάλες αποθήκες τροφίμων, εξοπλισμού και πυρομαχικών, άλογα και μουλάρια και νοσοκομεία). Είχε κατασκευαστεί μία μικρή αποβάθρα και οι αχθοφόροι ήταν «Τσιγγάνοι και Τούρκοι αιχμάλωτοι». Αναρωτιέται γιατί ο εχθρός σπάνια το βομβάρδισε από αέρος ή με πυροβολικό, γιατί έτσι θα «μπορούσε να μας κάνει τη ζωή αφίωτη». Μία φορά κατά την οποία βομβαρδίστηκε από αέρος οι ζημιές ήταν μεγάλες και για τις επόμενες εβδομάδες δημιουργήθηκαν «αμέτρητα» ημιυπόγεια καταφύγια. Όσο για τη στρατιωτική κατάσταση της περιοχής λέει ότι ήταν «περίεργη», επειδή τα στρατεύματα του τομέα αυτού ήταν αποκομμένα από το υπόλοιπο στράτευμα βόρεια της λίμνης Αχινός, «η φύση του εδάφους πίσω τους [δυτικά] απέκλειε οποιονδήποτε τρόπο επικοινωνίας με τη Θεσσαλονίκη, και έτσι εξαρτιόνταν απόλυτα από το Ναυτικό για όλα τα εφόδιά τους». Όσο για τις ναυτικές δυνάμεις και αυτές του στρατού: «Φαίνεται από το χάρτη ότι τα χαρακώματά μας ξεκινούν από τη θάλασσα, περνούν το Στρυμόνα δύο φορές, και στο βορρά σταματούν στο Kastri nullah [έναν ξεροπόταμο νότια από το χωριό Καστρί]». Φαίνεται ότι οι Τούρκοι εύκολα θα μπορούσαν να υπερκεράσουν τις θέσεις μας εδώ, αλλά, στην πραγματικότητα ο Στρυμόνας είναι πολύ φαρδύς, με γρήγορο ρεύμα και δύσκολα κάποιος μπορεί να βάλει

---

22. Οι πρώτες πληροφορίες τις οποίες συνέλεξαν οι Βρετανοί αναφέρονταν στην προέλευση των ταγμάτων του 169^{ου} Συντάγματος (το 1^ο Τάγμα ήταν το πρώην 3^ο Τάγμα Πυροσβεστών Κωνσταντινούπολης, το 2^ο Τάγμα το πρώην 6^ο Τάγμα Πυροσβεστών Κωνσταντινούπολης και το 3^ο Τάγμα το πρώην 16^ο Τάγμα Χωροφυλακής Προύσας).

Άδειοι κάλυκες βλημάτων πυροβόλων των 18 λιβρών μετά από ένα μαπαράζ πυροβολικού (Gallica N6952371).

γεφυροσκευή. Επίσης οι πυροβολαρχίες μπορούσαν να βάλουν εναντίον οποιασδήποτε τέτοιας προσπάθειας.

Για να επανδρώσουν τα χαρακώματα υπήρχαν μία ταξιαρχία πεζικού, η 80^η, και δύο μοίρες πυροβολικού οι οποίες την υποστηρίζουν, η 19^η και η 20^η²³, όλες της 27^{ης} Μεραρχίας. Οι πυροβολαρχίες ήταν εξοπλισμένες με πυροβόλα των 18 λιβρών και με οβιδοβόλα των 4,5 ιντσών. Αυτά έχουν περιορισμένο βεληνεκές και αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα αντίπαλα χαρακώματα απείχαν αρκετά από τα δικά μας, δεν τα επέτρεπε να βομβαρδίζουν τα μετόπισθεν του εχθρού. Όσο για την ανατολική όχθη του Στρυμόνα, το έδαφος δεν ήταν κατάλληλο για να κατασκευαστούν προπαρασκευασμένες θέσεις βολής πυροβόλων, και έτσι όλα εγκαταστάθηκαν στη δυτική όχθη του ποταμού σε ξεροποτάμους με τα πλησιέστερα εχθρικά αμυντικά έργα σε μία απόσταση 3.600 μέτρων.

Από τα παραπάνω καταλαβαίνετε ότι τα μόνιτορ έπαιζαν μεγάλο ρόλο επειδή μόνο αυτά θα μπορούσαν να βομβαρδίσουν εχθρικές αποθήκες, στρατόπεδα, γραμμές επικοινωνιών, πολλές από τις θέσεις των πυροβολαρχιών και τα αρχηγεία τους. Έτσι κάθε ημέρα ένα μόνιτορ βρισκόταν και αγκυροβολούσε σε σταθερή θέση έξω από το Taslı. Από τη θέση αυτή έλεγχε μία μεγάλη περιοχή πίσω από τις εχθρικές γραμμές

23. Η 19^η Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού με τις 39^η, 96^η και 131^η Πυροβολαρχίες και η 20^η με τις 95^η, 133^η και D (Οβιδοβόλων).

και, παρόλο που δεν έβλεπε το 60% των στόχων στους οποίους έβαλλε, οι βολές του με τη βοήθεια των παρατηρητών ήταν ακριβείς και αποτελεσματικές. Κάθε μόνιτορ είχε δύο ημέρες υπηρεσία και τις επόμενες δύο ήταν εκτός υπηρεσίας.

Ο κύριος σταθμός παρατήρησης ήταν ανατολικά του Άνω Κρουσοβόν σε καλά καλυμμένη θέση και έλεγχε όλο το τουρκικό μέτωπο... μπορούσαμε να δούμε μέχρι το Zdravik (βορειοανατολικά από το Νεοχώρι), Razolinos (παραφθορά του Ροδολίβος;), Karjani (το τελευταίο Κάριανι/Καρυανή/Καρυά). Εξακόσια μέτρα νότια από αυτόν υπήρχε ο σταθμός μετάδοσης διόρθωσης των βολών με τον οποίο στέλνονταν οι διορθώσεις στα πλοία. Ήταν πλήρως καλυμμένος και δεν φαινόταν από τις τουρκικές γραμμές, ενώ έβλεπε όλο τον κόλπο Ορφανού. Στο βόρειο άκρο των γραμμών μας, 4,8 χιλιόμετρα από τον κύριο σταθμό, υπήρχε ένας δευτερεύων σταθμός παρατήρησης.

Κάθε μόνιτορ είχε μία συγκεκριμένη θέση την οποία έπαιρνε όταν ήταν να βάλλει, και από αυτήν είχε σε χάρτη όλους τους στόχους. Έτσι εμείς απλά του δίναμε τη θέση του στόχου και αυτό έβαλλε αμέσως. Εάν η επιχείρηση απαιτούσε μεγάλο όγκο πυρός έπαιρναν θέση όλα τα πλοία της μοίρας, το καθένα στη συγκεκριμένη θέση του. Δεν εμπλεκόμασταν σε στόχους με τους οποίους τα πλοία είχαν οπτική επαφή, αλλά για όλους τους άλλους ένας αξιωματικός ασχολούνταν με κάθε πλοίο. Βέβαια, φροντιζαμε έτσι ώστε να μην χρειαστεί να κατευθύνουμε τη βολή πάνω από δύο πλοίων επειδή ο φόρτος εργασίας των σηματορμών και των τηλεφωνητών δεν θα τους επέτρεπε να κάνουν σωστά τη δουλειά τους.

Ο εχθρός δεν φαίνεται να είχε αρκετά πυρομαχικά επειδή σπάνια έβαλλε εναντίον των πλοίων μας. Τις λίγες φορές που το έπραξε, τα μόνιτορ άλλαζαν αμέσως θέση. Συνήθως οι Τούρκοι δεν ασχολούνταν με τα μόνιτορ εάν αυτά έμεναν μακρύτερα από τα 4.500 μέτρα²⁴. Οι βολές σε σχετικά μικρή απόσταση (κάτω από 7.300 μέτρα) ήταν συνήθως εξαιρετικά εύστοχες από την αρχή της βολής και δεν χρειάζονταν διορθώσεις επειδή τα μόνιτορ είχαν ξαναβάλλει στους στόχους αυτούς. Όταν, όμως, έπρεπε να βληθεί ένας στόχος σε μεγάλη απόσταση, η πρώτη βολή έπεφτε μέχρι και 900 μέτρα μακριά από αυτόν. Συνήθως η τρίτη ή τέταρτη βολή τον πετύχαινε, όπως έγινε με το «Raglan», το οποίο σε ένα βομβαρδισμό του Semultos (Σεμαλτός-Μικρό Σούλι) κατάφερε με την τρίτη και όλες τις επόμενες βολές του να πετύχει το κέντρο του χωριού, αν και ο στόχος απείχε 18.300 μέτρα από αυτό... Η ατμόσφαιρα ήταν τόσο καθαρή που με καλά κιάλια μπορούσα εύκολα να διακρίνω ένα

---

24. Από την ακτή ή από τις θέσεις των Τούρκων;

μουλάρι στα 16 με 19 χιλιόμετρα μακριά. Πολλές φορές ήταν ενοχλητικό να βλέπεις πεντακάθαρα στρατιώτες και μουλάρια να χρησιμοποιούν το δρόμο Razolivos-Semultos (Ροδολίβος;-Μικρό Σούλι) και να μην μπορείς να βάλεις επειδή ήταν σε απόσταση εκτός βολής... Αρκετές φορές, όταν θα γινόταν επίθεση βόρεια της λίμνης Αχινός, έπρεπε να κάνουμε παραπλανητικές επιθέσεις για να μην μπορέσει ο εχθρός να ενισχύσει το μέτωπο βόρεια. Έτσι βομβαρδίζαμε έντονα τα εχθρικά χαρακώματα, το πεζικό έβγαινε από τα δικά του χαρακώματα, έκανε επιδρομές σε κάποιες θέσεις του εχθρού και μετά επέστρεφε. Η νεκρή ζώνη ανάμεσα στις δύο σειρές χαρακωμάτων ήταν περίπου 1.800 μέτρα (2.000 γιάρδες)²⁵... Αρκετοί από τους Τούρκους απέναντί μας αυτομόλησαν επειδή το φαγητό δεν ήταν καλό και απεχθάνονταν τους Γερμανούς αξιωματικούς. Τους πηγαίναμε σε κάποιο από τα παρατηρητήριά μας και μας έδιναν καλές πληροφορίες για τα χαρακώματά τους, τα αρχηγεία των ταγματών τους κ.τ.λ.».

Το Νοέμβριο αναφέρονται ναυτικός βομβαρδισμός χαρακωμάτων στο Νεοχώρι στις 1 Νοεμβρίου και ότι τα υδροπλάνα βομβάρδισαν εχθρικό στρατοπέδο στο Hazilovos (βορειοανατολικά του Νεοχωρίου, προφανώς λάθος εγγραφή του Razolivos-Ροδολίβος) στις 24²⁶. Εν τω μεταξύ τα υδροπλάνα του Σταυρού επιχειρούσαν όχι μόνο στο εγγύς μέτωπο των εκβολών, αλλά και εναντίον του αεροδρομίου της Δράμας, στρατοπέδων και αποθηκών. Στις 30 Νοεμβρίου επιτέθηκαν σε έναν συρμό, ο οποίος έμπαινε στο σιδηροδρομικό σταθμό της Αγγίστας. Όταν οι βόμβες τους δεν πέτυχαν το στόχο, ένα υδροπλάνο κατέβηκε στα 15 μέτρα, πολυβολώντας την ατμομηχανή. Ο μηχανοδηγός εγκατέλειψε την ατμομηχανή και ο συρμός εκτροχιάστηκε.

Το Δεκέμβριο ο αντισυνταγματάρχης Μπέιλι (του 2nd KSLI) ανέλαβε προσωρινά τη διοίκηση της ταξιαρχίας, ενώ αναφέρονται περιπολί-

Υδροπλάνα του τύπου αυτού χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, για να τραβήξουν αεροφωτογραφίες της περιοχής των εκβολών του Στρυμόνα. Διακρίνεται η τεράστια φωτογραφική μηχανή την οποία χειρίζεται ο παρατηρητής στην πίσω θέση του υδροπλάνου.

25. Για τις αρχές του 1917 αναφέρεται ως τέσσερα χιλιόμετρα (2,5 μίλια), κάτι που θεωρείται απίθανο.

26. Από το Ημερολόγιο της Διοίκησης Συμμαχικών Στρατιών στην Ανατολή (Commandement des armées alliées en Orient [C.A.A.] J.M.O.), σχετικά με το μέτωπο των εκβολών του Στρυμόνα, το οποίο έχει χρησιμοποιηθεί και παρακάτω.

ες και βομβαρδισμοί του πυροβολικού, όπως για παράδειγμα «βομβαρδισμός με εμπρηστικά βλήματα εναντίον εχθρικών εγκαταστάσεων στο Νεοχώρι» στις 13 Δεκεμβρίου και «έντονα πυρά πυροβολικού στις 28 Δεκεμβρίου». Τον ίδιο μήνα, ανάμεσα στα άλλα, γερμανικά αεροπλάνα βομβάρδισαν την περιοχή στα μέσα του μήνα και «ο εχθρός επιτέθηκε στις 15 Δεκεμβρίου, αλλά αποκρούστηκε με επιτυχία».

1917

Τον Ιανουάριο ο Στρυμόνας είχε πλημμυρίσει από χιόνια και βροχές και οι Βρετανοί απλά διατηρούσαν περιπόλους στην ξηρά. Χαρακτηριστικό του Ιανουαρίου είναι ότι αρκετοί πολίτες από τη μεριά των Σερρών προσπαθούσαν να φτάσουν στις γραμμές των Βρετανών, αλλά αυτοί τους έστελναν πίσω. Όταν κατάλαβαν ότι «πολλοί από αυτούς λιμοκτονούσαν» άλλαξαν τακτική και μοιράζονταν τις μερίδες τους μαζί με τους Σερραίους. Τον ίδιο μήνα αρκετοί Τούρκοι και λιγότεροι Βούλγαροι στρατιώτες αυτομόλησαν στις βρετανικές γραμμές δίνοντάς τους πληροφορίες για τις δυνάμεις τους. Στην περιοχή αυτή,

«Στην κατεχόμενη Ελλάδα. Μπροστά από κέντρο διανομής άρτου για τους πτωχούς κατοίκους της Δράμας, Μάρτιος 1917». Η βρετανική επίσημη ιστορία αναφέρει τον Ιανουάριο του 1917 ότι «αρκετοί πολίτες από τη μεριά των Σερρών προσπαθούσαν να φτάσουν στις γραμμές μας, αλλά τους στέλναμε πίσω. Όταν καταλάβαμε ότι πολλοί από αυτούς λιμοκτονούσαν, αλλάξαμε τακτική και μοιραζόμασταν τις μερίδες μας» (IWM Q 56494).

το βορειότερο άκρο του μετώπου των εκβολών του Στρυμόνα, ήταν εγκατεστημένο το τάγμα 4th KRRC, μέχρι τον Ιούλιο, και η διοίκησή του βρισκόταν στο Κάτω Κρούσοβο. Επίσης στην δυτική όχθη βρισκόταν το τάγμα 4th RB. Στο βρετανικό προγεφύρωμα της ανατολικής όχθης βρισκόταν τα τάγματα 3rd KRRC και 2nd KSLI. Το 4th RB αντικατέστησε το 2nd KSLI στο προγεφύρωμα του Νεοχωρίου τον Ιούλιο και παρέμεινε εκεί μέχρι το Δεκέμβριο. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ιστορία του 4th RB αναφέρει «Από τον Αύγουστο έως το Δεκέμβριο δεν υπάρχει τίποτα να αναφέρω». Η επικοινωνία ανάμεσα στις δύο όχθες ήταν ικανοποιητική με την κανονική γέφυρα του Νεοχωρίου, μία «γέφυρα επί πακτώνων» (προσωρινή γέφυρα την οποία είχε κατασκευάσει το μηχανικό, η οποία στηριζόταν σε λέμβους ή πλωτούς κυλίνδρους) και μία πεζογέφυρα, η οποία είχε κατασκευαστεί με βάση στηρίγματα μίας παλιάς γέφυρας την οποία είχε παρασύρει ο ποταμός. Και αυτή, η τελευταία, όμως, θα παρασυρόταν από τις πλημμύρες στις αρχές του έτους. Αναφορές για την ίδια περίοδο λένε ότι οι Βρετανοί δεν είχαν πολλές δυνάμεις στην πρώτη γραμμή, ότι οποιαδήποτε, πιθανή, προώθηση θα σήμαινε επιμήκυνση της οδού εφοδιασμού, όπως επίσης και ότι τα στρατεύματα σε τέτοια περίπτωση δεν θα είχαν την κάλυψη βαρέως πυροβολικού (από τα πλοία του Βασιλικού Ναυτικού). Το μεγαλύτερο πρόβλημα, βέβαια, ήταν η ελονοσία, με την πλειονότητα των απωλειών να έχουν νοσήσει.

Στις 20 Ιανουαρίου 1917 φεύγει από την περιοχή το υδροπλανοφόρο «Empress», αφήνοντας, όμως στη βάση υδροπλάνων της Σκάλας Σταυρού κάποια από τα υδροπλάνα του. Αυτά τα υδροπλάνα έπληξαν το Gereviz²⁷ στις 5 Ιανουαρίου, ενώ στις 10 βρετανικά αεροπλάνα βομβάρδισαν θέσεις ανατολικά του Νεοχωρίου.

Το Φεβρουάριο συνελήφθησαν κάποιοι αιχμάλωτοι (στις 23), ενώ στις 10, 19 και 24 τα πυροβόλα των πλοίων και του στρατού έπληξαν θέσεις πυροβολικού.

Το Μάρτιο βρετανικά υδροπλάνα βομβάρδισαν με επιτυχία τα Pravista (Παλαιοκώμη) και Kanali (στη ζώνη του Ορφανού) στις 17, ενώ

---

27. Στο Gereviz (Σέλινο στη λίμνη Μπουρού-Βιστωνίδα) υπήρχε ο γερμανικός σταθμός υδροπλάνων Seeflugstation (μάλλον Seeflugstützpunkt) Xanthi. Υπαγόταν στο Wasserfliegerabteilung (Μονάδα Υδροπλάνων), η οποία είχε έδρα την Τουρκία (Κωνσταντινούπολη και Τσανάκ). Η μονάδα στο Σέλινο ήταν εξοπλισμένη, το Μάρτιο του 1917, με υδροπλάνα Hansa-Brandenburg NW (Go) και μερικά ήταν ικανά να φέρουν βόμβες 10 βόμβες των 5 κιλών. Το Μάρτιο του 1916 αναφέρεται στο ημερολόγιο του υδροπλανοφόρου «Ark Royal», το οποίο βρισκόταν στο Μούδρο, η παραλαβή «του υδροπλάνου Friedrichshafen FF 33F με αριθμό 536 από τη βάση του Σταυρού» αλλά δεν είναι ξεκάθαρο εάν ανήκε στη μονάδα του Σελίνου, επειδή, αλλού αναφέρεται ότι ανήκε στη μονάδα η οποία επιχειρούσε στην Καλλίπολη-Δαρδανέλλια.

στις 19 ένα βρετανικό καταδιωκτικό ανάγκασε ένα γερμανικό Fokker²⁸ να κάνει αναγκαστική προσγείωση κοντά στη λίμνη Αχινός.

Τον Απρίλιο γαλλικό δελτίο πληροφοριών αναφέρει τα τουρκικά 157^ο και 169^ο Συντάγματα στην περιοχή του κάτω Στρυμόνα, ενώ το 158^ο στην περιοχή Οτφανο (προφανώς εννοούν το Ορφάνι και τις ακτές ανατολικά των εκβολών). Συμπληρώνει «δεν υπάρχει επαφή με το 158^ο Σύνταγμα από το Φεβρουάριο», εννοώντας ότι δεν συνέλαβαν αιχμαλώτους, ούτε ενεπλάκησαν σε αψιμαχίες με το σύνταγμα αυτό.

Τον Απρίλιο δημιουργήθηκε από το Σμήνος D της Βασιλικής Ναυτικής Αεροπορικής Υπηρεσίας η Μοίρα D στο Σταυρό και τον ίδιο μήνα βρετανικά αεροπλάνα βομβαρδίζουν τα μετόπισθεν του μετώπου των εκβολών του Στρυμόνα στις 10, 20 και 23 του μήνα, όπως και τα γερμανικά υδροπλάνα στη λίμνη Βιστωνίδα στις 11. Τα πυροβόλα των πλοίων και του στρατού βομβάρδισαν τις θέσεις ανάμεσα στη λίμνη Αχινός και τη θάλασσα στις 24 Απριλίου²⁹. Ο Μάιος ήταν «απελπιστικά ήσυχος» μήνας και η μόνη δραστηριότητα, η οποία παρατηρήθηκε ήταν βολές πυροβολικού.

Στις 15 Ιουνίου 1917 γαλλικό δελτίο πληροφοριών αναφέρει ότι η 50^η τουρκική μεραρχία έχει αρχηγείο στο Razolinos (Ροδολίβος;) και ότι το 158^ο Σύνταγμα της βρίσκεται στο Νεοχώρι με τρία τάγματα, το 169^ο στην ακτή (με τρία τάγματα και ένα εθνοφυλακής, το τελευταίο, μάλλον με μουσουλμάνους της ανατολικής Μακεδονίας) και το 157^ο ως εφεδρεία στην Αγγίστα με τρία τάγματα.

Τον Ιούνιο η 27^η Μεραρχία αναδιπλώθηκε στη λεγόμενη «καλοκαιρινή γραμμή» πάνω από τις όχθες του Στρυμόνα για να γλυτώσει από τα κουνούπια. Οι δυνάμεις, όμως, στις εκβολές δεν μετακινήθηκαν επειδή «η θέση τους ήταν εξαιρετικά σημαντική», ενώ δόθηκαν κουνουπιέρες για όλο το προσωπικό.

Στις 21 Ιουνίου υδροπλάνα «Βομβάρδισαν με επιτυχία εχθρικές εγκαταστάσεις στην Provista ([Παλαιοκώμη] 4 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του Νεοχωρίου) και στο Ragolinos ([Ροδολίβος] 8 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του Νεοχωρίου)». Οι Γερμανοί απάντησαν στις 22 Ιουνίου, όταν τρία γερμανικά υδροπλάνα βομβάρδισαν τις βρετανικές εγκαταστάσεις. Οι επιθέσεις των γερμανικών υδροπλάνων θα συνεχίζονταν μέχρι τα τέλη Αυγούστου, ενώ όλο αυτό το διάστημα δεν έλειψαν και οι επιθέσεις των συναδέλφων τους της αεροπορίας.

Στα τέλη Ιουλίου τα αναγνωριστικά και τα αεροπλάνα συνεργα-

---

28. Μάλλον του Flieger Abteilung 30.

29. Φαίνεται ότι οι Βρετανοί δημιούργησαν και μία άλλη μοίρα, την F, τον ίδιο μήνα, στο Σταυρό, αλλά, μάλλον ήταν απλά διοικητική πράξη και η μοίρα αυτή δεν επιχειρήσε ποτέ από τον Σταυρό.

σίας-διόρθωσης βολών πυροβολικού συγκεντρώθηκαν στον Σταυρό και η Θάσος έγινε βάση αποκλειστικά υδροπλάνων και της ελληνικής Ζ Μοίρας. Φαίνεται ότι και τα υδροπλάνα του Σταυρού συγκεντρώθηκαν στη Θάσο τον ίδιο μήνα, αλλά θα πρέπει να παρέμειναν τουλάχιστον ένα ή δύο στην περιοχή.

Τον Ιούλιο αποχωρεί η τουρκική 50^η Μεραρχία, η οποία κατείχε μέτωπο από το Δόξαμπος μέχρι και τον Όρμο Ελευθερών για το Χαλέπι της Συρίας. Το 158^ο και 169^ο Συντάγματά της αντικαταστάθηκαν στο μέτωπο από τις 20 Ιουνίου με τη βουλγαρική 10^η Μεραρχία (το 40^ο Σύνταγμά της στο Νεοχώρι και ένα άλλο στο Karakol Pravi³⁰), ενώ το 157^ο και το πυροβολικό της αναχώρησαν στις αρχές Ιουλίου. Από την άλλη, τον Αύγουστο ο στρατηγός Μιλν ζητούσε την αντικατάσταση της 27^{ης} Μεραρχίας λόγω της επικείμενης μείωσης των βρετανικών στρατευμάτων.

Ο, σχετικά ήσυχος, Αύγουστος ξεκίνησε άσχημα με τη βύθιση του βοηθητικού πλοίου «Ermine», 1.836 τόνων, στις 2 του μηνός, έξω από το αγκυροβόλιο από νάρκες τις οποίες είχε ποντίσει το γερμανικό υποβρύχιο UC 23. Το πλοίο αυτό έκανε τη διαδρομή Μούδρος-Θάσος-Σταυρός και χάθηκαν 60 (ή 23) άνδρες, από τους 53 άνδρες πλήρωμα και τους 30 ναύτες και στρατιώτες που μετέφερε. Η απώλειά του ήταν πλήγμα για τις δυνάμεις στις εκβολές του Στρυμόνα, επειδή δεν υπήρχαν αρκετά μεταγωγικά πλοία για τον εφοδιασμό τους. Η ένορκη διοικητική εξέταση που ακολούθησε αποκάλυψε ότι, ενώ, όλα τα πλοία τα οποία θα έμπαιναν στη ναυτική βάση της Σκάλας Σταυρού ακολουθούσαν μία διαδρομή η οποία καθημερινά ελεγχόταν για νάρκες, από τις 15 Ιουλίου 1917 μέχρι και τις 2 Αυγούστου μόνο μία ημέρα δεν ελέγχθηκε η διαδρομή αυτή. Φαίνεται ότι το UC 23 ήταν τυχερό.

Οι επιχειρήσεις τον Αύγουστο συνίσταντο σε «μέτρια δραστηριότητα πυροβολικού και αψιμαχίες περιπόλων». Στις 12 του μηνός, όμως, ένδεκα βρετανικά αεροπλάνα βομβάρδισαν τη γερμανική βάση υδροπλάνων στο Σέλινο Βιστωνίδας. Το Σεπτέμβριο αναφέρεται μόνο «Ολοένα και αυξάνουσα εχθρικού πυροβολικού στον κάτω Στρυμόνα».

Σε όλο αυτό το διάστημα πάνω από τις εκβολές διαδραματιζόταν έντονες αερομαχίες ανάμεσα στο Γερμανό «Αετό του Αιγαίου», ανθυποσηναγό Έσβεγκε του 30^{ου} Αεροπορικού Αποσπάσματος (Fliegerabteilung), το οποίο εξορμούσε από τη Δράμα από το Δεκέμβριο (ίσως από τον Οκτώβριο) του 1916 με αεροπλάνα Pfalz E.I, Fokker E.II Eindecker και Albatros D.III. Οι Βρετανοί αντιμετώπιζαν τα εχθρικά

---

30. Το Karakol Pravi ταυτίζεται με το φυλάκιο/καρρακόλι μεταξύ Κορμισσας και Νικήσιανης. Σε αυστριακό χάρτη του 1911 αναφέρεται ως 'Kar. Portos'.

αεροπλάνα με πτήσεις από τη Θάσο (Ναυτική Αεροπορία), με τα Camel της Μοίρας D του Σταυρού και το Βασιλικό Αεροπορικό Σώμα (R.F.C., Royal Flying Corps). Τελικά ο Γερμανός άσος (20 επιβεβαιωμένες και 6 πιθανές καταρρίψεις) θα σκοτωνόταν στις 28 Οκτωβρίου του 1917 σε μία παγίδα που του έστησαν οι Βρετανοί με ένα παγιδευμένο με εκρηκτικά αερόστατο παρατήρησης.

Τον Οκτώβριο αναφέρεται η ύπαρξη της βρετανικής 1^{ης} Μοίρας Πεδινού Πυροβολικού (11^η και 98^η Πυροβολαρχίες με 12 πυροβόλα και Πυροβολαρχία [Οβιδοβόλων] D με 4 οβιδοβόλα), η οποία θα πρέπει να είχε έρθει στην περιοχή νωρίτερα.

Ο Οκτώβριος και Νοέμβριος ήταν μήνες με αρκετή δραστηριότητα στο μέτωπο. Οι Βούλγαροι έβαλλαν εναντίον των βρετανικών θέσεων, τα μόνιτορ εναντίον των Βουλγάρων (ένα μάλιστα δέχθηκε, ανεπιτυχή, επίθεση από γερμανικό αεροπλάνο στις 18 Οκτωβρίου), βρετανικά αεροπλάνα «βομβάρδισαν το εχθρικό αεροδρόμιο στο Razolinos ([Ροδολίβος] 11 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του Νεοχωρίου). Ως συνέπεια αυτού συνήφθησαν πολλές αερομαχίες, χωρίς εμφανή αποτελέσματα» στις 15 Νοεμβρίου, ενώ στις 20 Νοεμβρίου «Εχθρικό αεροπλάνο καταρρίφθηκε από αγγλικό υδροπλάνο ανατολικά του Νεοχωρίου».

Το Νοέμβριο ξεκινά η κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής 60 εκατοστών (Ντεκοβίλ) από το Σαρακλή (κοντά στο Λαγκαδά) για το Σταυρό για να χρησιμοποιηθεί για τον εφοδιασμό των βρετανικών δυνάμεων της περιοχής. Το μέτωπο των εκβολών του Στρυμόνα εφοδιαζόταν με πλοία από τη Θεσσαλονίκη, κάτι το οποίο δημιουργούσε προβλήματα επειδή υπήρχε έλλειψη πετρελαίου και το λιμάνι του Σταυρού δεν είχε υποδομή για αποβίβαση και εκφορτώσεις.

Η 80^η Ταξιαρχία αντικαταστάθηκε στις εκβολές του Στρυμόνα από την 82^η Ταξιαρχία (τάγματα 2nd Gloucestershire, 2nd Duke of Cornwall's Light Infantry 10th Hampshire και 10th (Lovat's Scouts) Cameron Highlanders -το τελευταίο θα έφευγε για τη Γαλλία τον Ιούνιο του 1918, όταν η ταξιαρχία είχε ήδη παραδώσει τον τομέα των εκβολών σε ελληνικές μονάδες της ίδιας μεραρχίας στις αρχές Δεκεμβρίου 1917. Η αντικατάσταση έγινε βάση σχεδίου, με σκοπό να βρίσκονται πάντα στην πρώτη γραμμή ενάμιση τάγμα πεζικού και μία πυροβολαρχία, ενώ ολοκληρώθηκε σε διάστημα ενός μηνός. Ο διοικητής της 82^{ης} Ταξιαρχίας, ταξίαρχος Μέιναρντ αρρώστησε μόλις εγκαταστάθηκαν στις θέσεις του και αντικαταστάθηκε από τον αντισυνταγματάρχη Σόλι-Φορντ. Το τάγμα 10th Hampshire ανέλαβε τη θέση Bluff Camp και μετά τον υποτομέα K.C. πάνω από τη γέφυρα Hall's Bridge «πριν ο ποταμός χυθεί στα έλη του Τσάγεζι. Η γέφυρα βρισκόταν ακριβώς νότια από τα θαμμένα ερείπια της Αμφιπόλεως». Τις νέες βρετανικές μονάδες υποδέχθηκαν

οι Βούλγαροι με βολές πυροβολικού και ένα γερμανικό αεροπλάνο επιτέθηκε στις αποθήκες των Βρετανών στο το Kar Tasli Derbend στις 6 Δεκεμβρίου.

1918

Στις 1 Ιανουαρίου γαλλικό δελτίο πληροφοριών αναφέρει ότι μόνο το βουλγαρικό 40⁶ Σύνταγμα βρίσκεται από το Νεοχώρι μέχρι τις ακτές, ενώ τα υπόλοιπα συντάγματα της 10^{ης} Μεραρχίας βρίσκονται στο Πόρτο Λάγος, Κομοτηνή και «Ανατολική Μακεδονία». Όπως φαίνεται οι Βούλγαροι, σιγά σιγά, αποχωρούσαν από την περιοχή.

Τον Ιανουάριο αεροπλάνα του Βασιλικού Αεροπορικού Σώματος εγκαταστάθηκαν στο Σταυρό, μάλλον τύπου SE 5a της 47^{ης} Μοίρας (Squadron), αναλαμβάνοντας τις αποστολές των αεροπλάνων του ναυτικού, επειδή τα αεροπλάνα του ναυτικού μεταφέρθηκαν στην Ίμβρο και στο Μούδρο για να επιχειρήσουν εναντίον των γερμανικών καταδρομικών «Goeben» και «Breslau», τα οποία επιχειρήσαν έξοδο από τον Ελλήσποντο.

Χαρακτηριστικό των αερομαχιών που συνάπτονταν επάνω από τις εκβολές του Στρυμόνα είναι το παρακάτω. Στις 27 Ιανουαρίου ήταν ένα γαλλικό Spad 7ου Escadrille (Μοίρα) 507 και ένα Nieuport 23 του Escadrille 506 μαζί με ένα βρετανικό Nieuport 17 της 17^{ης} Μοίρας κατεδίωξαν ένα γερμανικό DFW, το οποίο είχε πραγματοποιήσει αναγνωριστική αποστολή πάνω από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, μέχρι και τον Κόλπο Ορφανού, ενώ επτά άλλα γαλλικά καταδιωκτικά τα οποία συμμετείχαν στην καταδίωξη είχαν εγκαταλείψει την προσπάθεια. Το γερμανικό αναγνωριστικό χτυπήθηκε με πάνω από 1.000 σφαίρες και έπεσε στο αεροδρόμιο της Δράμας.

Το Φεβρουάριο επεκτάθηκε η σιδηροδρομική γραμμή 60 εκατοστών (Ντεκοβίλ) από το Tashli Derbent στο Τσάγεζι. Ήδη υπήρχε σιδηροδρομική γραμμή από την προβλήτα του Σταυρού στο Tashli Derbent, ενώ τον Απρίλιο παραδίδεται για χρήση η σιδηροδρομική γραμμή 60 εκατοστών (Ντεκοβίλ) από το Σαρακλή (κοντά στο Λαγκαδά) για το Σταυρό, απαλλάσσοντας δύο από τα τρία πλοία τα οποία εκτελούσαν το δρομολόγιο Θεσσαλονίκη-Σταυρό για να μεταφέρουν εφόδια για τις δυνάμεις του μετώπου εκεί. Όσο για το μέτωπο συνήφθησαν αψιμαχίες περιπόλων και βολές πυροβολικού.

Στις 9 Μαρτίου το τάγμα 2nd Gloucestershire επέδραμε στις Βουλγαρικές γραμμές σκοτώνοντας και τους 10 άνδρες του προκεχωρημένου φυλακίου στο οποίο επιτέθηκε (στο ημερολόγιο της Διοίκησης Συμμαχικών Στρατιών στην Ανατολή αναφέρεται για την 9^η Μαρτίου: «Το πεζικό μας επέδραμε σε εχθρικό φυλάκιο, σκοτώνοντας τους 10

στρατιώτες οι οποίοι το επάνδρωναν σε μία έντονη μάχη»).

Η Αντάντ αποφάσισε στις αρχές Μαρτίου την αντικατάσταση των Βρετανών στο μέτωπο του Στρυμόνα με τις νέες ελληνικές δυνάμεις. Έτσι στις 26 Μαρτίου η ελληνική I Μεραρχία Λαρίσης αντικατέστησε την 27^η Μεραρχία (προσωρινά εκτός της 82^{ης} Ταξιαρχίας, η οποία βρισκόταν στις εκβολές του Στρυμόνα) και η βρετανική μεραρχία μετακινήθηκε βόρεια της λίμνης Αχινός (από το Κομαριάν [Komaryan] μέχρι το νησί Τουρμπές [Turbes Island]) με την 81^η Ταξιαρχία στα δεξιά (νότια) και την 80^η στα αριστερά (βόρεια) με το κέντρο της πάνω στην οδό Θεσσαλονίκης-Σερρών. Η αντικατάσταση αυτή ολοκληρώθηκε στις 7 Απριλίου.

Επίσης το Μάρτιο, σύμφωνα με τις ελληνικές πηγές, ή τον Ιούνιο σύμφωνα με τις βρετανικές, η 82^η Ταξιαρχία παρέδωσε τον τομέα της σε δύο συντάγματα της ελληνικής I Μεραρχίας Λαρίσης. Η μεραρχία αυτή εγκατέστησε το 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων στον Ανατολικό Υποτομέα (Αμφίπολη) και το 5^ο Σύνταγμα Πεζικού στο Δυτικό. Οι βρετανικές μάχιμες δυνάμεις ξηράς εγκατέλειπαν οριστικά την περιοχή. Βρετανικά στρατεύματα θα περνούσαν πάλι από τις εκβολές του Στρυμόνα μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου για να επιβιβαστούν σε πλοία και να αναχωρήσουν για την Τουρκία ή την περιοχή του Καυκάσου.

Στις 1 Απριλίου η Μοίρα D της Βασιλικής Αεροπορικής Υπηρεσίας του Ναυτικού (RNAS) μετονομάζεται σε 221^η Μοίρα της RAF (552^ο, 553^ο και 554^ο Σμήνος) στο Σταυρό, εξοπλισμένη με καταδιωκτικά Camel και βομβαρδιστικά DH 4 (τον Ιούλιο θα εξοπλιζόταν με βομβαρδιστικά DH 9). Τον Απρίλιο η 222^η Μοίρα της RAF, εξοπλισμένη με DH 4 και DH 9, στέλνει απόσπασμα στο Σταυρό. Στις 21 Απριλίου η 223^η Μοίρα της RAF, εξοπλισμένη με DH 4 και DH 9, εγκαθίσταται στο Σταυρό ή στέλνει απόσπασμά της, ενώ τον ίδιο μήνα μετεγκαθίσταται στη Μυτιλήνη³¹. Βέβαια με τη συγκέντρωση τόσων αεροπλάνων στην περιοχή η δραστηριότητα των αεροπλάνων ήταν ιδιαίτερα έντονη. Στις 10 Απριλίου: «Υδροπλάνα βομβάρδισαν βουλγαρικό στρατόπεδο στο Pravista [Παλαιοκώμη]». 11 Απριλίου: «Υδροπλάνα βομβάρδισαν εχθρικές εγκαταστάσεις στο Γκερεβίτζ [Σέλινο Βιστωνίδα]», 20 Απριλίου: «Αγγλικά αεροπλάνα βομβάρδισαν εχθρικές εγκαταστάσεις στο Pravista [Παλαιοκώμη] και το Somaltos [Μικρό Σούλι]», 23 Απριλίου: «Υδροπλάνα βομβάρδισαν την Pravista και το Kanali».

Το Μάιο αναφέρονται μόνο βουλγαρικές βολές πυροβολικού, ενώ

---

31. Επειδή τον Απρίλιο του 1918 τα δύο βρετανικά αεροπορικά σώματα (RFC και RNAS) ενώνονται ως RAF, υπάρχει μία αβεβαιότητα για το κατά πόσο οι μετονομασίες και δημιουργίες καινούργιων μονάδων ισχύουν και εάν επέτρεψαν στις μονάδες αυτές να δράσουν ουσιαστικά όσο βρίσκονταν στο Σταυρό.

στις αρχές Ιουνίου η 10^η βουλγαρική Μεραρχία με 9 τάγματα κατέχει το μέτωπο εκβολές ποταμού Νέστου-Νεοχώρι (Αμφίπολη).

Η Ι Μεραρχία κατείχε τον τομέα Αχινού-γέφυρα Κουμαριανής (Κουμαριά) μέχρι την 31 Μαΐου/13 Ιουνίου, όταν αντικαταστάθηκε από την XIII Μεραρχία Χαλκίδας. Η XIII κατέλαβε αμέσως τομέα από το δυτικό όριο της λίμνης Αχινού μέχρι τα Πρόσνικ (Σκοτούσα)-Νεβόλιανη (Σκοπιά). Το 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων της XIII βρισκόταν γύρω από το Νεοχώρι μέχρι και τον Κόλπο Ορφανού. Στις αρχές Οκτωβρίου η μεραρχία βρισκόταν γύρω από την Καβάλα και είχε ανακαταλάβει την περιοχή μέχρι Σαρίμπασαν (Χρυσούπολη)-εκβολές Νέστου. Φαίνεται ότι είχε εγκαταλείψει τις θέσεις της γύρω από τις εκβολές του Στρυμόνα. Τέλη Σεπτεμβρίου/αρχές Οκτωβρίου η ΙΙ Μεραρχία συγκεντρώθηκε στην περιοχή των ακτών του Κόλπου Ορφανού (Βρασνά-Κρούσοβο [Κερδύλλιο]-Τσάγεζι [Ηρακλείτσα]- εκβολές Στρυμόνα) για να μετακινηθεί και αυτή αργότερα από την περιοχή.

Οι τελευταίες αναγραφές στο ημερολόγιο της Διοίκησης Συμμαχικών Στρατιών στην Ανατολή είναι μέχρι τις 10 Αυγούστου, όταν αναφέρεται «Μεγάλη δραστηριότητα εχθρικού πυροβολικού στις εκβολές του Στρυμόνα».

Ενώ στην ξηρά υπήρχαν μόνο βοηθητικές βρετανικές δυνάμεις στη θάλασσα το Βασιλικό Ναυτικό συνέχιζε να διατηρεί δυνάμεις. Στις 30 Αυγούστου, όμως, η αρχηγίδα της βρετανικής μοίρας, το καταδρομικό «Endymion», χτυπήθηκε από τορπίλη την οποία είχε εκτοξεύσει το γερμανικό υποβρύχιο UC 37. Οι ζημιές δεν ήταν μεγάλες και αποκαταστάθηκαν σε μία εβδομάδα. Μία δεύτερη τορπίλη είχε στόχο το μόνιτορ «Abercrombie», αλλά δεν το πέτυχε και κατέληξε στην ακτή. Τα γερμανικά υποβρύχια συνέχιζαν να ήταν απειλή και αυτή θα ήταν η τελευταία πράξη στις επιχειρήσεις του «μετώπου της λήθης».

Οι βρετανικές δυνάμεις (τέσσερα τάγματα πεζικού και δύο ή τρεις πυροβολαρχίες) παρέμειναν στα χαρακώματα στις εκβολές του Στρυμόνα για περίπου 22 μήνες, ενώ οι δυνάμεις επιμελητείας και ναυτικού περισσότερο. Η παρουσία τους εκεί είχε σκοπό απλά να ελέγχει τον αντίπαλο και ποτέ δεν πραγματοποιήθηκαν μεγάλες επιχειρήσεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι η επίσημη ιστορία ενός τάγματος το οποίο υπηρέτησε εκεί με μία μονοκονδυλιά αναφέρει για ένα οκτάμηνο «δεν έχω τίποτα να αναφέρω». Τα στρατεύματα υπέφεραν από ανία, αλλά η παραμονή τους δεν ήταν ανώδυνη. Οι δυνάμεις του μετώπου των εκβολών του Στρυμόνα δεν αναδιπλώνονταν το καλοκαίρι στα υψώματα πίσω από το ποτάμι, όπως, η υπόλοιπη μεραρχία, για να γλυτώσουν από τη μάστιγα των κουνουπιών, επειδή η διοίκηση έκρινε ότι «οι εχθρικές δυνάμεις θα πρέπει να αισθάνονται έντονα την παρουσία των βρετανών στον

Βρετανοί σε χαρακώματα το 1916. Κράνη (Steel Shrapnel Helmets) μοιράστηκαν στα στρατεύματα τον Αύγουστο του 1916, δεν ήταν όμως αρκετά και αρχικά δόθηκαν μόνο για χρήση σαν «υλικό χαρακωμάτων» (trench stores) (Gallica N6946729).

κάτω Στρυμόνα», υποφέροντας, αντίστοιχα, από την ελονοσία. Οι δυνάμεις του ναυτικού, από την άλλη, απολάμβαναν μία υπηρεσία «ρουτίνας» και ο μόνος κίνδυνος για αυτές ήταν οι, ελάχιστες, αψιμαχίες με το εχθρικό πυροβολικό και οι, επίσης ελάχιστες, αεροπορικές προσβολές των γερμανικών αεροπλάνων. Για αυτό, άλλωστε, ελάχιστα έχουν γραφεί για το μέτωπο αυτό. Η πεντάτομη επίσημη ιστορία του ναυτικού για τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν αναφέρει απολύτως τίποτα για τις επιχειρήσεις, εμφανίζοντας μόνο την σύνθεση της ναυτικής μοίρας σε έναν πίνακα. Η επτάτομη της αεροπορίας έχει τρεις παραγράφους, ενώ η δίτομη του στρατού ένδεκα. Αναφορικά με την ιστορία του ναυτικού και τις επιχειρήσεις των αεροπλάνων του, τα οποία ανάμεσα στα άλλα ήταν τα πρώτα τα οποία τράβηξαν αεροφωτογραφίες της περιοχής, ένας ερευνητής έγραψε χαρακτηριστικά ότι «για τους συγγραφείς της επίσημης ιστορίας του Βασιλικού Ναυτικού ό,τι συνέβαινε πάνω από το άλμπουργο (κατάρτι) των πλοίων δεν αναφέρεται». Αντίστοιχα δεν υπάρχουν ιδιαίτερες αναφορές σε αναμνήσεις πολεμιστών.

Παρόλα αυτά, και στις εκβολές του Στρυμόνα, δημιουργήθηκαν οι βάσεις της συνεργασίας των πρώτων αεροπλάνων με τις δυνάμεις ξηράς

και του ναυτικού, οι οποίες στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο θα εξελίσσονταν σε επιστήμη.

Νεοχώρι/ Αμφίπολη

Όπως είδαμε, πολλές ήταν οι αναφορές στο 'Neochori', αφού αποτελούσε το μοναδικό οικισμό 'πάνω' στο Στρυμόνα. Το Νεοχώρι (Γενήκιοϊ) βρισκόταν μέσα στον περίβολο της Αμφιπόλεως, στα βορειοδυτικά, και έχει αποτυπωθεί σε αυτή ακριβώς τη θέση σε πολλούς χάρτες των αρχών του 20^{ου} αιώνα, σε όλους τους Βρετανικούς στρατιωτικούς της περιόδου και σε φωτογραφίες. Περιγράφεται με περίπου 60 χριστιανικές οικογένειες από τον Ν.Θ. Σχινά το 1886 (*Οδοιπορική σημειώσεις Μακεδονίας*, 2, σ. 409), 'ακριβώς κατά την έξοδον του ποταμού εκ της λίμνης' (Τρ. Ευαγγελίδης, αρχές 20^{ου} αιώνα και Ι. Τσαρούχας, Ν. Μπρονόβας, σ. 599) και το 1920 είχε μόλις 15 κατοίκους. Το όνομά του υποδηλώνει μετεγκατάσταση από παλαιότερο οικισμό. Εγκαταλείφθηκε λόγω της ελονοσίας και οι κάτοικοί του μεταφέρθηκαν στο νέο οικισμό της Αμφίπολης. Σε καταγραφή του 1931 (Paul Collart, «Voyage dans la region du Strymon», *B.C.H.*, 55, 1931) εντοπίστηκαν πολλά σπόλια (αρχιτεκτονικό υλικό σε 2^η χρήση) εντοιχισμένα σε εκκλησία του χωριού.

«Βρετανοί αρχαιοκάπηλοι στην Αμφίπολη»

Μία παράλληλη δραστηριότητα των Βρετανών κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο ήταν οι αρχαιολογικές έρευνες στη Μακεδονία. Ειδικά για την Αμφίπολη με αφορμή την πρόσφατη ανασκαφή στον τύμβο Καστά εμφανίστηκαν σε άρθρα φωτογραφίες με Βρετανούς στρατιώτες/ αρχαιοκαπήλους (:). Οι Βρετανοί στρατιώτες που εμφανίζονται να κάνουν ανασκαφές/ εκσκαφές στην περιοχή της Αμφίπολης ταυτίζονται με τη μονάδα 2nd Battalion του 'The King's Shropshire Light Infantry', (IWM, 32521) το οποίο αναφέρεται ότι από τα τέλη Ιουλίου του 1916 ως το Δεκέμβριο του 1917 βρισκόταν στο Νεοχώρι/ Αμφίπολη. (<http://www.shropshireregimentalmuseum.co.uk/regimental-history/shropshire-light-infantry/the-kings-shropshire-light-infantry-1914-1918>. Περισσότερα για τη μονάδα στο *The History of the King's Shropshire Light Infantry in the Great War*, Walter de Burley Wood, 1925). Οι φωτογραφίες αναπαρήχθησαν στο διαδίκτυο άκριτα και με πολλές ανακρίβειες. Προέρχονται από το Βρετανικό Πολεμικό Μουσείο (<http://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205091144>).

Βέβαια οι αρχαιολογικές έρευνες των Βρετανών στη Μακεδονία του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου είναι γνωστές ήδη από δημοσιεύσεις εκείνης της περιόδου³², η σχετική αλληλογραφία της Αρχαιολογικής

---

32. βλ. *The Annual of the British School at Athens*, 23, 1919, E.A. Gardner, «Antiqui-

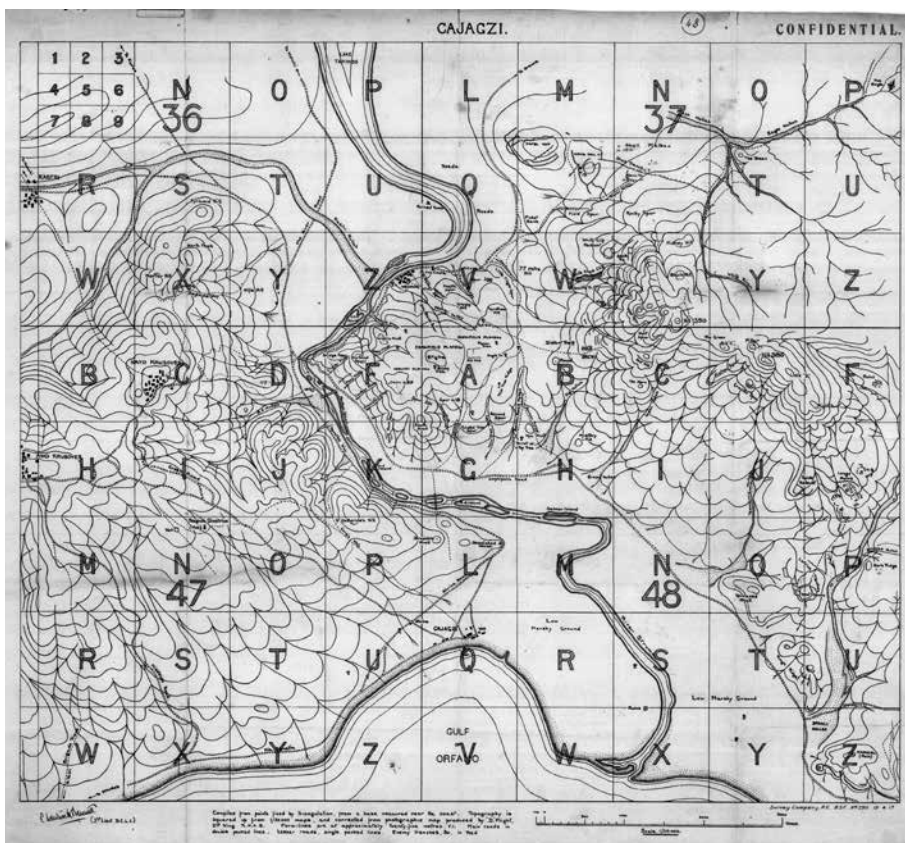
Υψηρείας είναι γνωστή (Ι. Βοκοτοπούλου, Τα πρώτα 50 χρόνια της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων, Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912, 1985, σσ. 1-65), ενώ παρόμοιο ήταν το θέμα της πρόσφατης (2014) έκθεση στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης 'Αρχαιολογία στα μετόπισθεν'. Δεν έγιναν εκτεταμένες αρχαιολογικές έρευνες στην Αμφίπολη από τους Βρετανούς, όπως αναφέρεται: Η θέση της Αμφίπολης χρησιμοποιούνταν από τον Αύγουστο του 1916 και εξής από τους Βουλγάρους ως περιχαρτωμένο οχυρό (entrenched redoubt) και δεν ερευνήθηκε λεπτομερώς (Macedonia. Antiquities, σ. 33, B.S.A., 23, 1918/9). Πολλές από τις ανακαλύψεις ήταν τυχαίες: Ενώ κατασκευάζονταν χαρακώματα, θέσεις για πυροβόλα και ορύγματα στις γραμμές φάνηκε ότι υπήρχαν πολλές ευκαιρίες για πολύτιμες ανακαλύψεις [...]³³. Οι αρχαιότητες που ανακαλύπτονταν θεωρούνταν κτήμα της Ελληνικής κυβέρνησης. [...] Ελπίζαμε ότι η συλλογή θα παρέμενε στη Θεσσαλονίκη, ως πυρήνας ενός τοπικού μακεδονικού μουσείου. [...] Αρχαιότητες παραδόθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο από την Ελληνική Κυβέρνηση (Macedonia. Antiquities, σσ. 10, 11, 43 B.S.A., 23, 1918/9, Ι. Βοκοτοπούλου, ό.π.). Αρχαιότητες της περιοχής της Αμφίπολης έχουν σημειωθεί στους Βρετανικούς χάρτες Orfano 1/50.000 (η θέση της Εγνατίας, 6 σημεία με ερείπια/ ruins), Orfano 1/20.000 (η θέση της αρχαίας Ηιώνας, τύμβος), Cajagzi 1/20.000 (η μονή του Αγίου Δημητρίου ανατολικά του Άνω Κρούσοβου, πύργος στο Κάτω Κρούσοβο, ερειπωμένος πύργος στη δυτική όχθη του Στρυμόνα, 3 θέσεις με ερείπια). Ξεχωρίζει φυσικά σε αυτό το χάρτη 'ο λοφίσκος του Βρασιδά'- Brasidas knoll, μεταξύ Αμφιπόλεως και Τσάγεζι/ δυτικά του Στρυμόνα. Στην περιοχή βρίσκεται το 'ακρωτήριο του Βρασιδά', ανατολικότερα όμως στη Νέα Πέραμο. Το συγκεκριμένο τοπωνύμιο 'Brasidas knoll' προφανώς ήταν έμπνευση κάποιου αρχαιόφιλου Βρετανού που γνώριζε το θάνατο του Σπαρτιάτη στρατηγού το 422 π.Χ. στη μάχη της Αμφίπολης.

---

ties found in the British zone», W. Cooksey, «Mounds and other sites in the region of Salonika» και για την περιοχή του Στρυμόνα το άρθρο του F.B. Welch, «Ancient sites in the Strymon Valley». «Excavations in Macedonia», S. Casson, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 24, Supplement (1919/1920 - 1920/1921), σσ. 1-33, «Pottery from Macedonian Mounds», W. A. Heurtley, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 26 (1923/1924 - 1924/1925), σσ. 30-37, «Excavations in Macedonia -- II», S. Casson, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 26 (1923/1924 - 1924/1925), σσ. 1-29. Στο τέλος του *The Annual of the British School at Athens*, 23, 1919, υπάρχει και χάρτης με τις αρχαιολογικές θέσεις που ερευνήθηκαν.

33. Αυτό αναφέρθηκε και στο Royal Engineers Journal, ό.π.

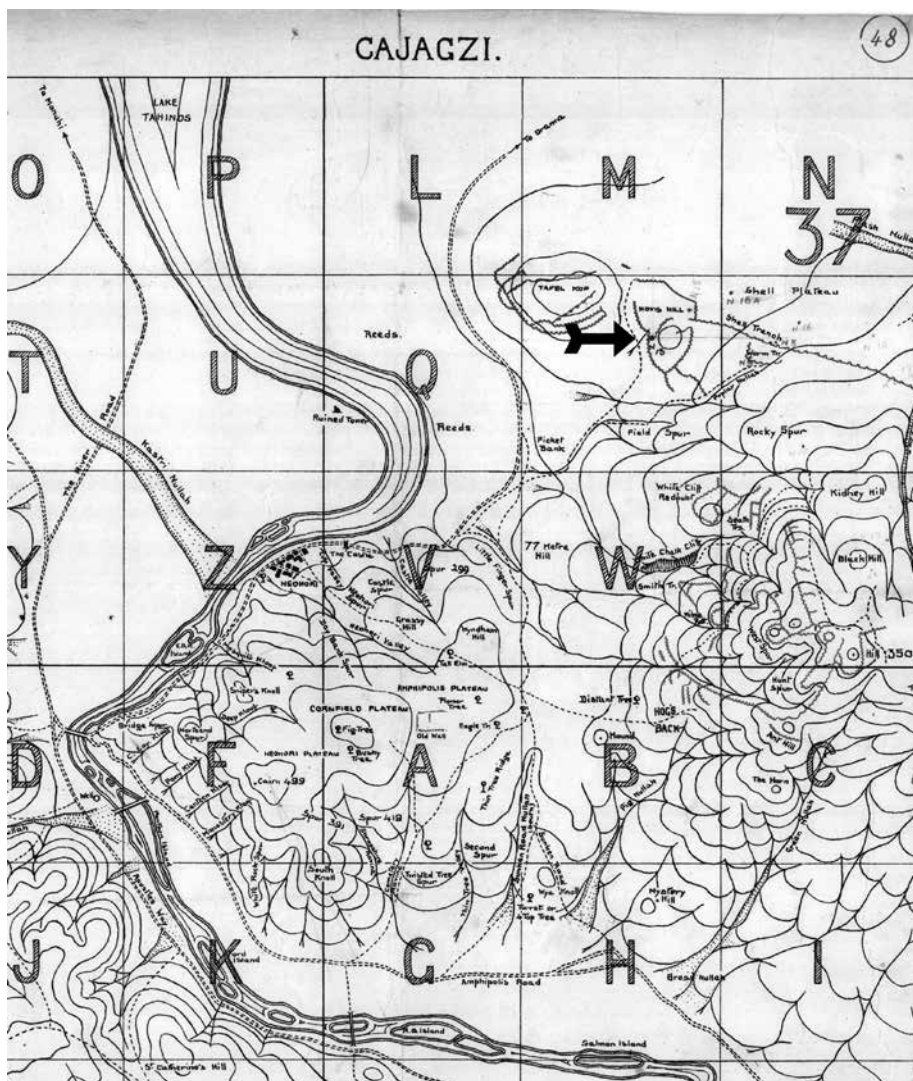
Εμπιστευτικός χάρτης Cajaczi νούμερο 48 1/20.000 (Survey Company. RE. B.S.F. No. 290 19-4-17).

Η θέση του λόφου Καστά στους βρετανικούς χάρτες, τα τουρκικά/βουλγαρικά χαρακώματα και οι θέσεις βολών των Βρετανών στο λόφο και γύρω από αυτόν

Το κεφάλαιο αυτό δημιουργήθηκε με βάση τον «Εμπιστευτικό χάρτη Cajaczi νούμερο 48 1/20.000 (Survey Company. RE. B.S.F. No. 290 19-4-17)», ο οποίος δημιουργήθηκε από τον 8^ο Λόχο Τοπογραφίας, Βασιλικό Μηχανικό (8th Field Survey Company, Royal Engineers). Καταρχάς ο λόφος Καστά ταυτίζεται με το Honis Hill (δεύτερη σειρά, κάτω από το τετράγωνο M).

Τα χαρακώματα του χάρτη ήταν η πρώτη γραμμή άμυνας των Κεντρικών Δυνάμεων (Βουλγάρων και Τούρκων στην συγκεκριμένη περίπτωση). Η δεύτερη ξεκινούσε από το Zdravik [ερείπια], βορειοανατολικά του Νεοχωρίου, και κατέληγε ανατολικά από την Provista/Pravista/Παλαιοκώμη όπου συναντούσε το όρος Παγγαίο/Pinar Mountains/Pinar

Απόσπασμα του βρετανικού χάρτη «Εμπιστευτικός χάρτης Cajagzi νούμερο 48 1/20.000 (Survey Company. RE. B.S.F. No. 290 19-4-17)». Ο λόφος Καστά/*Hovis hill* υποδεικνύεται με το βέλος.

Dag σύμφωνα με το Χάρτη Νούμερο 60 Orfano 1/50.000 Topographical Section, RE 107 23/10/16). Η πρώτη αυτή γραμμή άμυνας στηριζόταν πάνω σε εξάρσεις του εδάφους με κατεύθυνση βόρεια-νοτιοανατολικά (Tafel Kor/Λόφος 133-Hovis Hill/Λόφος Καστά-Hill 350-Hill 386-Spider Redoubt-Latrine Trenches-Rough Ridge), χωρίς να συνδέονται οι ξεχωριστές οχυρώσεις μεταξύ τους. Το σύστημα αυτό χαρακωμάτων λέγεται «αμυνόμενη τοποθεσία σε απομονωμένη θέση».

Ο λόφος Καστά/Hovis Hill διαθέτει περιμετρικά χαρακώματα (εκτός ενός σημείου στα βορειοανατολικά του) και μπροστά του υπάρχει, σημειωμένο με μολύβι, μία θέση βολής (N13, μάλλον από το Naval, του ναυτικού, με την έννοια του στόχου για τα πυροβόλα των πλοίων του Βασιλικού Ναυτικού). Πιθανώς να πρόκειται για θέση πυροβόλου, από την στιγμή που προτεραιότητα στις βολές των πλοίων είχαν οι θέσεις πυροβόλων. Πολύ κοντά στο λόφο Καστά και πίσω του (βόρεια) βρίσκεται το N18, ενώ ανατολικά του τρεις ακόμη στόχοι (N8, N9 και N16 -το N16A μάλλον είναι εναλλακτική θέση του N16, το οποίο ενισχύει την άποψη ότι επρόκειτο για θέσεις πυροβόλων-). Ελάχιστα ανατολικότερα βρίσκονται τρεις ακόμη θέσεις βολής (N10, N15 και N17). Με τέτοια συγκέντρωση στόχων για τους Βρετανούς θα πρέπει να είχε δεχθεί καταγισμούς βλημάτων όσο διήρκεσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Η ονοματολογία των διαφόρων γεωγραφικών χαρακτηριστικών και κατασκευών (χαρακωμάτων, κτιρίων κ.λπ.) στους βρετανικούς στρατιωτικούς χάρτες είναι μία ιδιαίτερη ιστορία. Η ονοματοδοσία γινόταν κυρίως από αξιωματικούς του πεζικού, πυροβολικού και του μηχανικού. Σε αυτήν, συνήθως, περιέγραφαν αυτό που έβλεπαν (π.χ. Cornfield Plateau στην τέταρτη σειρά/τετράγωνο Α, οροπέδιο των καλαμποκιών), έδιναν ονόματα από την πατρίδα τους/μονάδες τους/αξιωματικούς τους/πλοία τους.

Παρακάτω ακολουθούν ονόματα τα οποία έχουν ταυτιστεί στην ανατολική πλευρά του Στρυμόνα.

Η Hovis είναι, και ήταν, μία αλευροβιομηχανία-αρτοποιομηχανία. Πιθανώς το σχήμα του λόφου Καστά να θύμιζε καρβέλι ψωμί το οποίο παρήγαγε η βιομηχανία αυτή.

Το Tafel Kop (δεύτερη σειρά/τετράγωνο κάτω από το Μ) είναι ένας λόφος στη Νότια Αφρική. Πιθανώς κάποιος αξιωματικός είχε υπηρετήσει εκεί κατά των πόλεμο των Μπόερ.

Το Shell Trench (χαρακώμα των βλημάτων, δεύτερη σειρά/τετράγωνο κάτω από το N37) πιθανώς να χρησιμοποιείται για χαρακώματα-αποθηκευτικό χώρο βλημάτων πυροβολικού ή η ονομασία του να σημαίνει μέρος το οποίο δέχεται βλήματα του (βρετανικού) πυροβολικού, δηλαδή ένας στόχος μεγάλης σημασίας. Με μεγάλη βεβαιότητα χρησιμοποιούνταν για πρόσβαση στον ξεροπόταμο White River στα ανατολικά του, ο οποίος οδηγούσε σε άλλο ξεροπόταμο βόρεια. Οι ξεροπόταμοι αυτοί ήταν κάτω από την επιφάνεια του εδάφους και χρησιμοποιούνταν για μετακίνηση χωρίς να μπορεί να παρατηρεί τα τεκταινόμενα ο εχθρός.

Το Hog's Back (τέταρτη σειρά/τετράγωνο Β) είναι μία «κόψη» κορυφογραμμής στα North Downs, στο Surrey της Αγγλίας.

Wye Knoll (Πέμπτη σειρά/τετράγωνο H). Το Wye είναι ένα χωριό στο Kent, ένας ποταμός.

Deep Kloof (τέταρτη σειρά/τετράγωνο F) είναι περιοχή της Νότιας Αφρικής.

Latrine Trenches (Έκτη σειρά/τετράγωνο O και P) Χαρακώματα Αποχωρητηρίων.

Τέταρτη σειρά/κάτω από το τετράγωνο Y, ανατολικά του λόφου 386 έχει δοθεί ο γεωγραφικός όρος spur (αντέρειασμα/παρακλάδι οροσειράς) «Picton» «Grafton», τα οποία ήταν πλοία του Βασιλικού Ναυτικού τα οποία συμμετείχαν στις επιχειρήσεις στις εκβολές του Στρουμόνα.

Milne Rdt. (redoubt, οχυρό) (Τρίτη σειρά/τετράγωνο W) Ο Milne ήταν διοικητής των βρετανικών δυνάμεων στο μακεδονικό μέτωπο.

Yeomanry nullah (τέταρτη σειρά/τετράγωνο J) ξεροπόταμος του ιππικού Yeomanry (πρώην εθελοντικό ιππικό λίγο πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε ενταχθεί στην εφεδρεία -Territorial Army-).

RB Island (νησί του συντάγματος Rifle Brigade, πέμπτη σειρά/τετράγωνο G).

KRR Island (νησί του συντάγματος King's Royal Rifles, τρίτη σειρά/τετράγωνο Z).

Shropshire ravine (χαράδρα του συντάγματος Shropshire, τέταρτη σειρά/τετράγωνο A και G).

Τα τέσσερα τάγματα πεζικού τα οποία βρίσκονταν στην περιοχή το Απρίλιο του 1917 ήταν τα 4th King's Royal Rifle Corps [KRRC], 4th Rifle Brigade [RB], 2nd King's Shropshire Light Infantry [KSLI] και 3rd King's Royal Rifle Corps [KRRC].

Τον Απρίλιο του 1917 τα χαρακώματα που φαίνονται στο χάρτη επανδρώνονταν από Τούρκους του 157^{ου} ή του 158^{ου} Συντάγματος Πεζικού (το 157^ο τα επάνδρωνε σίγουρα στα μέσα Ιουνίου 1917 σύμφωνα με γαλλικό δελτίο πληροφοριών) με δύναμη τριών ταγμάτων. Τα βρετανικά χαρακώματά του, ελάχιστου, προγεφυρώματος στην ανατολική όχθη του Στρουμόνα ξεκινούσαν στα βόρεια απέναντι από τον ξεροπόταμο Καστρί (τρίτη σειρά, τετράγωνο Z, Kastri nullah) και έφταναν μέχρι την τέταρτη σειρά/τετράγωνο F ή πέμπτη σειρά/τετράγωνο K, σύμφωνα με ένα σκαρίφημα της περιοχής στο The Naval Review Vol. VII No. 3 August 1919, Some Experiences in Macedonia. Την εποχή εκείνη πρέπει να τα επάνδρωναν τα βρετανικά τάγματα πεζικού 4th King's Royal Rifle Corps [KRRC] και το 4th Rifle Brigade [RB], αν και αναφέρονται νωρίτερα τα 2nd King's Shropshire Light Infantry [KSLI] και 3rd King's Royal Rifle Corps [KRRC]. Οι θέσεις αυτές είχαν δημιουργηθεί από το βουλγαρικό 40^ο Σύνταγμα Πεζικού «Αιγαίο» (Belomorski) με εξαναγκαστική εργασία Ελλήνων της περιοχής.

και βορειοδυτικά του Μικρού Σουλίου/Semaltos υπήρχε άλλη γραμμική χαρακωμάτων.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ: Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αδερφό μου, Πέτρο Μεχτίδη, για τη βοήθειά του, τους υπαλλήλους της Εθνικής Χαρτοθήκης για τη διάθεση ψηφιακών αντιγράφων από χάρτες της συλλογής και την Amy Dimmock, βοηθό-έφορο (διαχείριση συλλογών) Μουσείου Βασιλικού Μηχανικού για τη διάθεση άρθρου από το Royal Engineers Journal.

I would like to sincerely thank Ms Amy Dimmock, Assistant Curator (Collections Management), Royal Engineers Museum, for providing me with an article from the Royal Engineers Journal.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντιστράτηγος Αθανάσιος Σ. Γεραμάνης, *Πολεμική Ιστορία Νεώτερης Ελλάδος-Επιχειρήσεις εν Μακεδονία κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμον 1915-1980*, Αθήναι, 1980.
- Ανδρέας Θ. Δεληγιάννης - Δημήτρης Τ. Παπαδημητρίου, «Το τρένο του Σταυρού», *Μακεδονικά* 26, 1988.
- Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού-ΓΕΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Πρώτον Παγκόσμιο Πόλεμον 1914-1918*, Αθήναι, 1958 (Πρώτος Τόμος - Η Ελλάς και ο Πόλεμος εις τα Βαλκάνια), 1961 (Δεύτερος Τόμος - Η Συμμετοχή της Ελλάδος εις τον Πόλεμον 1918).
- Μύρωνας Θ. Ματσάκης, *Το Σύγχρονον Πολεμικόν Ναυτικόν*, Αθήναι, 1973.
- Ν. Ρουδομέτωφ (επιμέλεια), *Αναφορές και Ανακρίσεις της Διεθνούς Διασυμμαχικής Επιτροπής για τις Παραβιάσεις των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που Διεπράχθησαν από τα Βουλγαρικά Στρατεύματα στην Ανατολική Μακεδονία κατά την κατοχή των περιοχών αυτών διαρκούντος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και κατά τα έτη 1916-1918*, Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο Καβάλας.
- Harry Askin, *A Marine at Gallipoli and on the Western Front - First In, Last Out - The Diary of Harry Askin*, Barnsley, Pen & Sword, 2015.
- Commandement des armées alliées en Orient (C.A.A.) J.M.O. (<http://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/article.php?laref=1>).
- Dick Cronin, *Royal Navy Shipboard Aircraft development 1912-1932*, Tonbridge, Air Britain, 1990.
- Captain Cyril Falls, *Official History of the Great War-Military Operations - Macedonia Volumes I From the Outbreak of War to the Spring of 1917 and II From the Spring of 1917 to the End of the War*, London-Nashville, The Imperial War Museum-The Battery Press, 1996 (original 1933 and 1935).
- General Staff-War Office, *Manual of field works (all arms)*, London, HMSO, 1921 (Provisional).
- M. Goodall, «Royal Naval Air Service Order of Battle-August 2, 1914», *Cross and Cockade* Vol. 3 No. 4 1972.

- Peter M. Grosz, «German Navy Seaplane Serial Numbers and Classification Codes», *Over the Front* Volume 14 Number 1 Spring 1999.
- Bodo Herzog, *Deutsche U-boote 1906-1966*, Bonn, Karl Müller Verlag, 1996.
- Wing Commander C.G. Jefford, *RAF Squadrons*, Shrewsbury, Airlife, 2001.
- Benjamin Jones, *Ashore, afloat and airborne: The Logistics of British Naval Air Power*, Thesis submitted to the Department of War Studies-King's College, London, 2007.
- H. A. Jones, «The war in the Air-Being the Story of the Part Played by the Royal Air Force» Volume Five, *Uckfield: The Naval & Military Press-The Imperial War Museum* (reprint-original 1935).
- Brad King, *Royal Naval Air Service 1912-1918*, Aldershot, Hikoki, 1997.
- Alan Lake, *Flying Units of the RAF-The ancestry, formation and disbandment of all flying units from 1912*, Shrewsbury, Airlife, 1999.
- R.D. Layman, «Over the wine-dark sea-Aerial Aspects of the Dardanelles/Gallipoli Campaign Part 1», *Over the Front* Volume 9 Number 1 Spring 1994.
- Les Armées Françaises dans la Grande Guerre*, Tome VIII La campagne d'Orient-1° volume La campagne d'Orient, jusqu'à l'intervention de la Roumanie (février 1915-août 1916), 2° volume La campagne d'Orient, de l'intervention de la Roumanie aux préparatifs d'offensive de 1918 (août 1916-avril 1918), 3° volume La campagne d'Orient, du printemps de 1918 à la fin de la même année (avril 1918-décembre 1918). Paris, Imprimerie Nationale, 1924/1933/1934.
- Martin Mace (?), «Churchill's Gunboat-The Monitor HMS M33», *Britain at War Magazine* November 2013.
- Major-General Sir W. G. Macpherson, *Medical Services General History* Vol. IV, London, His Majesty's Stationery Office, 1924.
- Tim Mason, «Royal Naval Air Service Aeroplanes of the Royal Flying Corps (Naval Wing) and RNAS 1911 to 31 August 1915», *Cross and Cockade* Vol. 15 No. 4 1984-Vol. 16 Nos. 2-3-4 1985.
- David Méchin, *La Chasse Francaise en Orient*, Avions 183-184-185-186. *The Naval Review* Vol. VII No. 3 August 1919, «Some Experiences in Macedonia».
- Henry Newbolt, «Naval Operations-History of the Great War based on Official Documents», Volume Five, *Uckfield: The Naval & Military Press-The Imperial War Museum* (reprint) (χ.χ.).
- Royal Navy Ships of World War 1 Logbooks (<http://www.naval-history.net/OWShips-LogBooksWW1.htm>).
- G. Irving Root, *Balkan Battles-A History of the Balkan Fronts of the First World War*, Baltimore, Publishamerica, 2010.
- Bruce Robertson, *British Military Aircraft Serials 1912-1963*, London, Ian Allan, 1964.
- Maciej S. Sobański, *Brytyjskie Monitory Typu «M15»I «M29»*, *Okrety Wojenne* Nr. 79 (5/2006), 80 (6/2006).
- G. Sparrow-J.N. Macbean-Ross, *On Four Fronts with the Royal Naval Division*, London (et.al.), Hodder and Stoughton, 1918.
- Ray Sturtivant-Gordon Page, *Royal Navy Aircraft Serials and Units 1911-1919*, Tonbridge, Air-Britain, 1992.

- Ray Sturtivant-Gordon Page, *The D.H.4/D.H.9 File*, Tunbridge Wells, Air-Britain, 1999.
- Owen Thetford, *British Naval Aircraft 1912-58*, London, Putnam, 1958.
- Brigadier-General G. Walker, «Macedonia», *Royal Engineers Journal*, Volume 31.
- Lieutenant-Commander B. Warlow, *Shore Establishments of the Royal Navy*, Liskeard, Maritime Books (1992)/2000.
- Richard T. Whistler, *Over the Wine-Dark Sea: Aerial Aspects of the Dardanelles/ Gallipoli Campaign Part 4: The German Wasserfliegerabteilung*, *Over the Front* Volume 11 Number 2 Summer 1996.

ALEXIOS ST. MECHTIDIS

TRENCHES ON KASTA. HILL BRITISH OPERATIONS
IN THE STRYMON RIVER ESTUARY 1916-1918

Abstract

Trenches on Kasta Hill - British operations in the Strymon river estuary 1916-1918 is about the military operations conducted by the Royal Navy, British Army and Royal Naval Air Service over, in and around the mouth of river Struma against Bulgarian and Turkish troops. It is connected with the recent discovery of a tomb on Kasta Hill (Hovis Hill on British maps) and the fact that that hill was part of the Bulgarian/Turkish trench system.